

XVII. ve XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MENZİLLER VE FONKSİYONLARI : AKŞEHİR MENZİLLERİ ÖRNEĞİ

İzzet SAK* - Cemal ÇETİN**

ÖZET

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla kadar, merkezin taşra ile olan irtibâtını ve devletin resmî haberleşmesini ana yollar üzerinden sırasıyla ulak hükmü, menzilhâne sistemi, in'âm hükmü, kiracıbaşılık ve nihâyetinde de 1839 yılında kurulan posta teşkilâtı vâsıtasıyla sağlamıştır. Devlet seferler sırasında ordusunu cepheye ulaştırabilmek için, yine bu ana yollar üzerinde tespit edilen menzillerden faydalanmıştır. Ayrıca Anadolu'nun Sağ Kol güzergâhı üzerinde, surre alaylarına ve hacı kafilelerine hizmet vermek üzere, hac menzilleri oluşturulmuş ve bu menziller sayesinde hem surre alayları hem de hacılar güvenli bir şekilde seyâhat etme imkanına kavuşmuşlardır. Sağ Kol güzergâhında olan Akşehir, bu sistem içerisinde hem haberleşme ve hac menzili olarak, hem de askerî menzil olarak yüzyıllar boyunca hizmet vermiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Osmanlı Devleti'nde Menziller, Akşehir Menzilleri, Osmanlı Yolları, Haberleşme, Lojistik, Akşehir.

IN 17th and 18th CENTURIES MENZILS IN OTTOMAN EMPIRE AND THIER FUNCTIONS : A MODEL OF AKŞEHİR MENZILS

ABSTRACT

Ottoman Empire had provided its center's contact with the provinces and the state's formal communication on main roads by means of ulak hükmü (messenger authority), system of menzilhâne (posting house), in'âm hükmü (in'âm authority), kiracıbaşılık and in the end via post-organization which was founded in 1839 until the XIXth century. The state had made use of these main roads that were determined to make its army reach to the front during the campaigns. Furthermore, pilgrimage menzils(halting places) had been formed to render service to pilgrim's convoys and surre regiments on the Right Wing Route of Anatolia and thanks to these menzils both surre regiments and pilgrims had got the opportunity of traveling safely. Akşehir which was on the Right Wing Route of Anatolia had rendered service in this system as both communication and pilgrimage menzils and military menzils for centuries.

KEY WORDS

Menzils of Ottoman Empire, Menzils of Akşehir, Roads of Ottoman Empire, Communication, Logistics, Akşehir.

---

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GİRİŞ

Menzil, lügâta bir günlük yol, yol üzerindeki konak yerleri veya ev ma'nâlarına gelir¹. İstilahta ise, Osmanlı Devleti'nde, hareket hâlindeki bir ordunun konakladığı, bir kervânın durup geceyi geçirdiği, resmî evrâk taşımakla görevli olan bir memurun belirli mesâfelerde at değiştirmek, dinlenmek veya geceyi geçirmek için mola verdiği yer ya da binâ için kullanılan bir tabirdir². Merkezî idâre tarafından organize edilen menziller, haberleşme menzilleri, askerî menziller veya hac menzilleri olarak üç değişik amaç için kullanılmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde “menzil teşkilâtı” denilince ilk akla gelen devletin resmî posta teşkilâtıdır³. Ancak, menzil kavramının farklı bir çok organizasyonu tanımlamak için kullanılması, bu teşkilât üzerinde yapılan araştırmalarda, değişik amaçlar için kullanılan menzillerin birbirine karıştırılarak, aynı teşkilâtmiş gibi değerlendirilmesine sebep olmuştur. Meselâ haberleşme menzilleri ile askerî menzillerin aynı isimlerle anılması, bu iki menzil sisteminin birbirine karıştırılması ve tek bir sistemmiş gibi algılanması sonucunu doğurmuştur. Fakat, haberleşme menzilleri ile askerî menziller, aynı isimle anılmalarına ve aynı idârî birimlerin sınırları içerisinde olmalarına rağmen, gerek işleyişleri ve gerekse fonksiyonları bakımından birbirinden farklıdırlar. Haberleşme menzilleri, yâni menzilhâneler, kazâ ve kasaba merkezlerinde kurulurken⁴; ordunun iâşe, ikmâl, ve istirahat gibi ihtiyaçlarının teminine yönelik olarak kullanılan askerî menziller ise yerleşim birimlerinin dışında ve su bulunan geniş düzlükler üzerinde kurulmuşlardır⁵. Ayrıca orduların günlük yürüyüş takâtı ile orantılı olarak haberleşme menzillerine göre aralarındaki mesâfe daha azdı. Bu sebeple aynı güzergâh üzerinde askerî menzillerin sayıları haberleşme menzillerinin iki katı kadar olabiliyordu⁶. Bunun yanında hacıların yol güzergâhları üzerinde geceyi geçir-

¹ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2001, s.617.

² M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul 1983, s.479; Mithat Sertoğlu, **Osmanlı Tarihi Lûgatı**, İstanbul 1986, s.221; Lütfi Güçer, **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul 1946, s.69; Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995, s.148; **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, “Menzil”, C.XV, Milliyet Yay., s.8009.

³ M. Yaşar Ertaş, “XVIII. Yüzyıl Başlarında Rumeli'deki Menzillerin Askerî Fonksiyonları”, **Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.1, Manisa 1977, s.92.

⁴ Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara 2002, s.30.

⁵ Ömer İşbilir, “Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmâl: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği”, **Türkler**, C.X, Ankara 2002, s.156.

⁶ XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Akşehir-Ereğli yol hattı istikâmetinde gayr-ı mu'ayyen vasıfta olanlarla birlikte menzilhâneler 7 tane iken, askerî menzillerinin sayısı ortalama olarak 14

mek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları konak yerlerine de menzil ismi verilmekte ise de, bunlar haberleşme menzilleri ve askerî menzillerle karıştırılmadan ayrıca zikredilmektedir⁷. Hacılar Anadolu'nun sağ kol güzergâhını takip ederek, elverişli olan yerlerde konaklıyorlardı.

Bu çalışmada, yukarıda ifade edildiği gibi, Osmanlı Devleti'nde aynı isimle anılan, fakat değişik amaçlarla kullanılan menzil sistemlerinin işleyişi ve Akşehir menzilleri örneğinde menzillerin işlev ve fonksiyonları hakkında bilgiler verilecektir.

I-OSMANLI MENZİL SİSTEMLERİ VE FONKSİYONLARI

Osmanlı menzilleri haberleşme ve hac menzilleri ile askerî menziller olarak üç farklı kategoride ele alınabilir. Askerî menziller, sefer esnasında ordunun ihtiyaçlarının karşılanabileceği ve su bulunan geniş düzlükler üzerinde tespit edildiklerinden daha çok yerleşim yerleri dışında oluşturulmuşlardır. Haberleşme ve hac menzillerinin en belirgin ortak özelliği ise daha çok ana yol güzergâhları üzerinde ve yerleşim yerlerinde kurulmalarıdır. Bu itibarla Osmanlı Devleti'nde menzillerin fonksiyonlarını anlatmaya geçmeden önce, Osmanlı yol sistemi -ki haberleşme ve hac menzilleri bu yollar üzerinde oluşturulmuşlardır- hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

A-Osmanlı Yolları

Yol sistemleri, tarihin her devresinde ekonomik bakımdan olduğu kadar, askerî ve sosyal açıdan da büyük bir öneme sahip olmuştur. Ticarî ve ekonomik faaliyetler, ordunun bir yerden bir yere sevkî, merkezin taşradaki idârî birimlerle irtibatının sağlanması gibi hususlar, düzenli olarak işleyen yol şebekeleri sayesinde mümkün olmuştur. Bu bakımdan Osmanlı Devleti de Anadolu'da ve Rumeli'de kendisinden önce hüküm sürmüş olan Roma, Bizans ve Selçuklu devleti gibi, memleketin dört bir tarafına ulaşan bir yol şebekesi kurmuştur⁸. Bu yollar, İstanbul merkez olmak üzere "ana yol" olarak adlandırılan ve geniş sayılabile-

---

adettir. Bkz. Cemal Çetin, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004, s.32.

⁷ Bkz. Sevim İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", **İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.6, İstanbul 1975, s.114-128; Münir Atalar, "Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı", **OTAM**, S.4, Ankara 1993, s.44-45; A. Latif Armağan, "XVII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (=Menâzilü'l-Hacc)", **Osmanlı Araştırmaları**, XX, İstanbul 2000, s.82.

⁸ Bkz. M. Fuad Köprülü, "Berîd", **İ.A.**, C.II, 1997, s.451; Anadolu'da yol güzergâhlarının değişimi ve gelişimi için bkz. Çetin, s.1-6.

cek yatık yollardan meydana gelen yol güzergâhlarıydı ve bunlar çoğunlukla devlet tarafından ta'mîr ettirilirdi⁹.

Anadolu ve Rumeli'de sağ, sol ve orta kol olmak üzere üç ana güzergâhtan oluşan bu ana yollar ayrıca, tâli yollarla da birbirlerine bağlanmıştır. Buna göre, Anadolu'daki **sağ kol** Üsküdar- Gebze- Eskişehir- Akşehir- Konya- Adana- Antakya yoluyla Halep ve Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye; **orta kol** Üsküdar- Gebze- İznik- Bolu- Tosya- Merzifon- Tokat- Sivas- Hasan Çelebi- Malatya- Harput- Diyarbakır-Nusaybin- Musul ve Kerkük'e; **sol kol** ise orta kolla Merzifon'a kadar aynı güzergâhı takip edip, buradan Lâdik- Niksar- Karahisar-ı Şarkî- Kelkit- Aşkale- Erzurum yoluyla Hasankale üzerinden bir kolu Kars'a, diğer bir kolu da Tebriz'e ulaşırdı.

Rumeli'de ise **sağ kol** İstanbul'dan Vize- Kırklareli- Prevedi- Karasu- Babadağı- İshakçı- Akkırman yoluyla Özi ve Kırım'a; **orta kol** İstanbul- Silivri- Edirne- Filibe-Sofya- Niş- Yagodina üzerinden Belgrad'a; Romalıların "Via Egnatia"¹⁰ dediği **sol kol** ise İstanbul- Tekirdağ- Malkara- Firecik- Dimetoka- Gümilcine- Pravişte- Lanzaka- Yenişehir- İzdin yoluyla İstefe'ye giderdi¹¹.

Bütün bu kollar üzerinde menzilhâneler (haberleşme menzilleri), kervân-saraylar, hanlar yaptırılmış, ulak teşkilâtı vücûda getirilmiş, yollardaki geçit noktalarının korunması için derbent teşkilâtı gibi özel teşkilâtlar kurulmuş ve

⁹ Halaçoğlu, **Devlet Teşkilâtı**, s.165; Meselâ 1743 yılında Konya nâibi ile Kayseri, Ereğli, Niğde, Bor, Aksaray, Yahyalı, Develü kazaları kâdılarına, yol temizliğine memur olan sadrazam ağalarından Hüseyin ve vilâyet iş erlerine hitâben İran tarafına yapılacak sefer için orduyla birlikte gidecek şâhî topraklarının ve sâir mühimmâtın götürülebilmesi için çukur ve bataklık olan yerlerin kürekle düzeltilip ve ormanları kazdırıp, ta'mîr gereken köprüleri ta'mîr ederek Eskişehir'den Ulukışla'ya kadar olan yol güzergâhının hazır hâle getirilmesi emredilmektedir. Bkz. **Konya Şer'iye Sicili (KŞS) 56 / 9-1** (12 Receb 1056 / 1 Eylül 1743).

¹⁰ Rumeli'nin sol kolu hakkında geniş bilgi için bkz. **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**, (Editör: Elizabeth A. Zachariadou), (Çev: Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999.

¹¹ Osmanlı Devleti'nde ana ve tâli yol güzergâhları ile menzil noktaları için bkz. Halaçoğlu, **Menziller**, s.51; Ana yol güzergâhları için bkz. Halaçoğlu, **Devlet Teşkilâtı**, s.165; Yusuf Halaçoğlu, "Klasik Dönemde Haberleşme ve Yol Sistemi", **Çağın Yakalayan Osmanlı**, (IRCICA), İstanbul 1995, s.5; Hüdai Şentürk, "Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış", **Türkler**, C.X, Ankara 2002, s.908; Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", **Türkler**, Ankara 2002, s.921.

hatta özel muafiyetler tanınmak suretiyle buraların halk tarafından korunması sağlanmıştır¹².

B-Haberleşme Menzilleri

Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli sahasında kullanmış olduğu yol güzergâhları üzerinde, taşra ile irtibâtını sağlamak için, belirli mesâfelerde menzilhâneler te'sis ederek, menzil teşkilâtını vücûda getirmiştir. Osmanlılarda ki bu teşkilât Emevî, Abbasî ve Mısır Memlûklü devletlerinde "berîd"¹³; Moğol ve İlhanlılarda "yam"¹⁴; Safevîlerde "çaparhâne" gibi isimlerle anılmıştır. Aynı zamanda bu teşkilât "veredus" diye adlandırılan Romalıların haberleşme sistemi ile az da olsa benzerlik göstermektedir¹⁵.

1-Menzilhânelerin Te'sisi

Osmanlı Devleti'nde, devletin ilk dönemlerinden Posta Nezâreti'nin kurulmasına kadar geçen sürede, haberleşme iki ayrı usûlle gerçekleştirilmiştir. Bu usûllerden ilki, menzilhânelerin te'sisine kadar yürürlükte kalan ve ulak hükmü¹⁶ denilen berâtlar vâsıtasıyla gerçekleştirilen haberleşmedir. İkincisi ise Kânûnî döneminde sadrazamlık yapan Lütî Paşa'nın kurmuş olduğu menzilhâneler vâsıtasıyla şekillenen ve sistemli bir hâle getirilen haberleşme usûlüdür.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Lütî Paşa'nın sadâreti dönemine kadar geçen süre içerisinde haberleşmenin nasıl sağlandığını ortaya koyabilecek kaynak ve bilgiler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte yapılan çalışmalarda, devletin kuruluşundan itibaren haberleşmenin ulak adı verilen ve ellerindeki fermânlarla (ulak hükmü) ihtiyaç duydukları hayvanları geçtikleri yerlerden temin eden görevliler vâsıtasıyla gerçekleştirildiği kabul edilmektedir¹⁷. Elinde ulak hükmü olan görevliler, bu hükümlerle geçtikleri mahallerde kendilerinin ve

¹² Hikmet Tongur, **Türkiyede Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi**, Ankara 1946, s.103; Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı**, İstanbul 1990, s.2; Halaçoğlu, **Devlet Teşkilâtı**, s.165.

¹³ Bkz. Köprülü, Berîd, s.451.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdâre ve Kültür İlhanlılar Devri, 1120-1350**, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1987, s.459.

¹⁵ Köprülü, s.451.

¹⁶ Ulak hükmü, Osmanlı Devleti'nde menzilhâneler kurulmadan önce, haberleşmenin sağlanması için ülkenin dört bir yanına gönderilen ulaklara, uğradıkları yerlerde ihtiyaç duydukları binek hayvanları ile yiyecek ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanması için verilen resmî belgelerin genel adıdır. Bkz. Pakalın, C.III, s.543.

¹⁷ Bkz. Halaçoğlu, **Menziller**, s.182; Aleksandır Antonov, "Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu (XVI.-XVII. Yüzyıllar)", (Çev: Zeynep Zafer), **Türkler**, C.X, Ankara 2002, s.928.

hayvanlarının ihtiyaçlarını her kimden olursa olsun talep etmek, istediği atlara ücretsiz el koymak ve istedikleri yerlerde geceleme hakkına sahiptiler¹⁸. Önceleri ulak hükmü yalnız padişah tarafından verilirken, zamanla vezirler ve defterdârlar da bu imtiyazı elde ettiler. Ardından taşrada beylerbeyiler, sancakbeyleri, kâdılar ve hatta subaşılar bile ulak hükmü vermeye başladı¹⁹. Bu şekilde çok sayıda ulak hükmünün verilmesi, her an re'âyânın atına el koymaya hazır çok sayıda ulağın, ülkenin dört bir yanına hareket etmesine sebep oldu²⁰. Ulaklara tanınan bu geniş yetkiler ve sağlanan imkanlar, çoğu zaman ulakların keyfî hareket etmelerine zemin hazırlamıştır. Bu tür keyfî hareketlerden en çok etkilenenler ise, ana yollara yakın yerleşim yerlerinde yaşayan halktı²¹. Bunun önlenmesi için 936 / 1529-30 yılında yayınlanan bir kânûnnâme ile, ulak hükmünün hangi şartlarda ve kimler tarafından verilebileceği tespit edilmiştir²². Ancak bu hükümle de, ulakların memleket içinde re'âyâyâ verdikleri zararların engellenememesi üzerine, yaklaşık 10 yıl sonra, Kanûni Sultan Süleyman, sadrazamı Lütî Paşa'yı (sadâreti 1539-1541), bu meselenin halli için görevlendirmiştir. Bu vesile ile Lütî Paşa halka büyük sıkıntı kaynağı olan "ulak hükmü" ile haberleşme usûlüne son vermiştir. Ulak hükmünün kaldırılmasından sonra ise, yine Lütî Paşa tarafından ana yollar üzerinde belirli mesâfelerde menzilhâneler te'sîs edilerek²³, haberleşme işlerinin sistemli bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır²⁴.

Yeni kurulan bu sistemle ulakların ihtiyaçları olan beygirleri, devlet tarafından kendilerine verilen "in'âm hükmü" adlı bir belgeyle, menzilhânelerden almaları ve ihtiyaçlarını buralardan gidermeleri sağlanmıştır. Lütî Paşa'nın getirmiş olduğu yeni nizâmla, rehberlik yapan, yâni yolcu götüren ulaklardan menzillerde kendilerine verilen beygirler karşılığı belirli bir ücret alınacak, fakat ellerinde fermân (in'âm hükmü) olan resmî işle görevli ulaklardan ise hiçbir ücret talep edilmeyecekti. Menzillerdeki atlar ise ellerinde "in'âm hükmü" ol-

¹⁸ Hüdai Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilâtına Genel Bir Bakış", **Türkler**, C.XIV, Ankara 2000, s.448.

¹⁹ Lütî Paşa, **Tevârîh-i Âl-i Osmân**, İstanbul 1341, s.378-379.

²⁰ "...atları zebûn olduğu yerde darben ve kahren bir âher kimesnenin atın alub giderlerdi ve bu ulaklar ekser ehl-i ilm tâifesine ayrışub atlarını yolda ve izde alub ve kâdi olanların ahurlarına girüb atların alub binüb giderlerdi..." Lütî Paşa'nın belirttiğine göre ulaklar, muhtemelen daha bakımlı olan ilim ehlinin atlarını tercih etmekteydi. **Tevârîh**, s.379.

²¹ Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme", s.448.

²² **Kânûnnâme**, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi Kitapları, nr. 1970, 127a-128b.

²³ Menzilhâneler arası mesâfeler genel olarak 6-12 saat arasında değişmektedir. Ancak yerleşimin seyrek olduğu yerler ile nüfus yoğunluğunun az olduğu bölgelerde bu mesâfe 24 saate kadar çıkabilmektedir. Sema Altunan, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler", **Türkler**, C.X, Ankara 2002, s.913.

²⁴ Lütî Paşa, **Tarih**, s.374.

mayan ulaklara her bir saati 8-10 akçe olmak üzere kirâlanacaktı. Ulaklardan alınan bu ücrete “timin” adı verilmiştir²⁵.

2-Menzilhâneler İle İlgili Düzenlemeler

Kuruluş döneminden Lütfi Paşa'nın menzilhâneleri oluşturduğu döneme kadar geçen sürede haberleşme ile ilgili bilgilerin azlığı gibi, menzilhânelerin oluşturulduğu dönemden XVII. yüzyılın sonlarına kadar geçen dönemde de konu ile ilgili tatmin edici bilgiler bulunmamaktadır²⁶. Bunun en büyük sebebi ise menzil teşkilâtı hakkında bir çok veri sunan in'âmât defterlerinin 1697 tarihine kadar henüz tutulmamış olmasıdır²⁷. Ancak mevcut belgelere göre bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Meselâ 1644 tarihli bir belgeye göre, bahsedilen tarihten çok önceleri, menzilhânelerin menzilciler tarafından idâre edildiğine dâir bilgiler bulunmaktadır²⁸. Buna göre ilk anlardan itibaren menzilhânelerin, menzilci ismi verilen yöneticiler tarafından idâre edildiği söylenebilir. Ayrıca 1661 tarihli bir belgede, ulakların menzilhânelerden ellerindeki hükümlere göre menzil beygiri alabildikleri belirtilmektedir. Ancak söz konusu belgede bu beygirlerin herhangi bir bedeli olup-olmadığı hususunu aydınlatıcı bir bilgi bulunmamaktadır²⁹. Eğer bedeli var ise muhtemelen peşin olarak ödeniyor olmalıdır. Çünkü ulaklara menzilhânelerden vâdeli olarak beygir vermek için gerekli olan altyapı in'âmât defterlerinin tutulmaya başlanmasıyla sağlanmıştır. Tüm bunlara göre 1691 ve 1697 tarihlerinde yapılan reformlara kadar, Lütfi Paşa döneminde kurulan, ancak tam manasıyla bilinmeyen bu haberleşme sisteminin yürürlükte kalmış olması mümkün gözükmektedir.

²⁵ Halaçoğlu, **Devlet Teşkilâtı**, s.150; Şentürk, “Osmanlılarda Haberleşme”, s.449; Timin için ayrıca bkz. Halaçoğlu, **Menziller**, s.212.

²⁶ Antonov, s.930'da “... XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren döneme ait, Lütfi Paşa'nın kurduğu menzil sisteminin fonksiyonu konusunda çok az bilgi mevcuttur....” diyerek bu eksiklikten bahsetmektedir.

²⁷ Antonov, in'âmât defterlerinin 1697 tarihli reformdan sonra tutulmaya başlandığını ifade etmektedir. s.930.

²⁸ Colin Heywood, “Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhâneler”, **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**, (Editör: Elizabeth A. Zachariadou), (Çev: Özden Arkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, s.145'de menzilcilerin 1108 / 1696 senesinden itibaren görevlendirildiğinden bahsetmektedir. Ancak bu tarihten çok önceleri menzilhânelerin menzilciler tarafından yönetildiğine dâir pek çok kayıt mevcuttur. Meselâ 1054 / 1644 senesinde Nasûh isimli birinin, Konya nâibi Ahmed Efendi huzurunda, Konya menzilcisi olarak atandığı görülmektedir. **KŞS 7 / 18-2** (1-10 Cemâziye'l-evvel 1054 / 6-15 Temmuz 1644).

²⁹ 1071 / 1661 tarihinde yapılan bir menzilcilik sözleşmesinde “ taraf-ı saltanat-ı 'âliyeden gelen ulaklara birden bine varınca lâzım olan bargiri virüb” şeklinde geçen ifade bunu açıklamaktadır. **KŞS 11 / 2-2** (1 Zî'l-ka'de 1071 / 28 Haziran 1661).

Ulakların keyfi hareketlerini engellemek amacıyla yürürlüğe konulan menzilhâne sisteminde de zamanla suiistimâller başlamıştır. Bu suiistimâller daha çok ellerinde herhangi bir resmî belge olmayan ulaklar ile sâir görevlilerin, menzilcilere baskı uygulayarak beygir talebinde bulunmaları şeklinde kendini göstermiştir³⁰. Ayrıca genellikle ulak ve diğer görevliler ellerinde herhangi bir belge olmadan da menzilhânelerden beygir alabilmeyi başarmışlardır. Bunu engellemek amacıyla merkezî yönetimden bazı dönemlerde gönderilen emirlerde, ellerinde in'âm hükmü ve tuğralı fermân olmayan kimselere kesinlikle menzil beygiri verilmemesi emredilmiştir³¹. Ulakların bu suiistimâline ilâveten, 1683 yılındaki Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra başlayan ve yıllarca üç cephede birden süren savaşlar sonucu ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri sebebiyle, Anadolu tarafına çok sayıda ulak gönderilmesinden dolayı, menzil teşkilâtında bozulmalar başlamıştır³². Bu ulak yoğunluğuna ilâveten menzilhânelere en büyük zararı yüksek rütbeli görevliler vermekteydi. Bunlar, ellerinde herhangi bir belge olmadığı halde, menzilhânelerden çok fazla sayıda menzil beygirini alabilmekteydiler³³. Bu durum da hâliyle diğer görevlilerin menzilhânelerde beygir bulamamasına ve devlete âit mühim işlerin aksamasına sebep olmaktaydı. Savaş ortamından kaynaklanan ulak yoğunluğu ve yüksek dereceli görevlilerin bu tür tutumları menzil sistemini çöküşün eşiğine getirmiş, dolayısıyla da devletin haberleşmesinde za'afılar başlamıştır³⁴.

Menzil sisteminde görülen bu bozulmanın önüne geçmek isteyen Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, 1691 senesinde, reform denilebilecek türden bir düzenleme yapmıştır. Buna göre tüm menzilhâneler “mu'ayyen” ve “gayr-ı mu'ayyen” olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir³⁵. Fakat bundan sonraki beş-altı

³⁰ 1056 / 1646 tarihinde Akşehir menzilcisi olan bir şahıs, hizmetinde hiç kusur olmadan görevini yaparken, bazı kişilerin ellerinde hüküm olmadığı halde menzil beygiri almak için kendisine baskı uyguladıklarından şikayetçi olmuştur. Bkz. **Mühimme Defteri 90**, (Yay. Haz. Nezihî Aykut, İdris Bostan, Feridun Emecen, Yusuf Halaçoğlu, Mehmet İpşirli, İsmet Miroğlu, Abdülkadir Özcan, İlhan Şahin), TDAV, İstanbul 1993, s.82.

³¹ Altunan, s.916.

³² Zübeyde Güneş Yağcı, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Menzilhâneler : İznik Menzili ve Menzilhânesi”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.6-7, Isparta 2002, s.26.

³³ Heywood, s.146.

³⁴ Heywood, s.143.

³⁵ Yağcı, s.22-23. Bu düzenlemeyle yapılan mu'ayyen ve gayr-ı mu'ayyen sınıflamada ölçü muhtemelen menzilhânedeki verilen hizmet süresiyle alakalı olmalıydı. Yâni muayyen menzilhâneler sürekli hizmet sunmakta iken, gayr-ı muayyen statüde olanlar ihtiyaç hâlinde devreye girmektedir. Meselâ, normalde İsmil'de menzilhâne bulunmamaktadır. Ancak 1144 / 1731 tarihinde Beyşehir Gölü'nün taşması neticesinde Konya ve Karapınar menzilhâneleri

yıllık bir süreçte, devletin üç cephede birden sürdürdüğü savaşların da etkisiyle, bu düzenleme tam olarak uygulamaya geçirilememiştir³⁶.

Yukarıda da bahsedildiği gibi ancak belirli bir kısmı uygulamaya sokulabilen 1691 yılında tasarlanmış olan menzillere âit düzenleme, 1697 yılında Anadolu ve Rumeli'deki menzilhanelerin yeniden organize edilmesi ile son şeklini almıştır³⁷. Bu düzenleme ile ulakların menzilhanelerden beygir alabilme şartları standart hâle getirilmiştir. Buna göre ellerinde in'âm hükmü bulunan ulakların, aldıkları her beygir için saat başına "Timin" adı verilen 10 sağ akçe tutarındaki ücreti, menzilhanelerde peşin olarak ödemeleri gerekmektedir³⁸. Bu ödemenin yapılabilmesi için ulaklara, devlet hazinesinden bir miktar ödeme yapılacaktır. Ulaklar da verilen bu paralarla, menzilhanelerden aldıkları beygirlerin ücretini peşin olarak menzilcilere ödeyeceklerdir³⁹. Bunun yanında 1713 yılından itibaren menzilhanelerde ulakların aldıkları beygirlerin ücretlerini peşin ödemeleri, Mora Seferi sebebiyle masrafların artması bahâne gösterilerek yürürlükten kaldırılmıştır⁴⁰. Ancak ister peşin, isterse vâdeli olsun menzilhanelere âit masrafların önemli bir bölümü ulak ücreti adı altında devlet tarafından karşılanmış oluyordu⁴¹. 1697 senesinde yapılan reformdan sonra, ulakların ibraz etmek zorunda oldukları in'âm hükmü adı verilen belgelere göre, tüm menzilhanelerde düzenli olarak defterler tutulmaya başlanmıştır. İn'âmât adı verilen bu defterlere menzilhanelerden beygir verilen ulakların unvanları, görevleri, gidecekleri yerler ve aldıkları beygirlerin sayıları işlenmiştir. Bu defterler muhtemelen menzilciler tarafından tutulmakla birlikte, düzenlemeleri kâdı/nâibler tarafından yapılmıştır⁴². Bu uygulamayla birlikte, Osmanlı Devleti'nde yürütülen resmî haberleşmenin rakamsal boyutları hakkında değerli bilgiler sunan yeni bir defter türü

---

hizmet veremez hâle geldiği için, İsmil'de geçici bir menzilhâne kurulmasına karar verilmiştir. **KŞS 52 / 262-1** (3 Muharrem 1144 / 8 Temmuz 1731).

³⁶ Hüseyin Çınar, "Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep Menzilleri", **Osmanlı**, C.III, Ankara 1999, s.629.

³⁷ Heywood, s.145'de bu yeni düzenlemenin tarihini 20 Rebî'ü'l-evvel 1108 / 16 Kasım 1696 olarak vermektedir.

³⁸ Halaçoğlu, **Menziller**, s.185; Altunan, s.915; Yağcı, s.26.

³⁹ Halaçoğlu, **Menziller**, s.185.

⁴⁰ **KŞS 45 / 278-1** (20 Zî'l-hicce 1126 / 27 Aralık 1714).

⁴¹ Halaçoğlu, **Menziller**, s.185.

⁴² İn'âmât defterlerinde genellikle, " İn'âm menâzil ahkâmıyla mürûr ve ubûr eden ulakların müfredât kâdı defteridir" veya " ...in'âm fermânıyla verilen menzil bargirlerinin nâib defteridir" şeklindeki ifâdeler bu defterlerin kâdı veya nâ'ibler tarafından düzenlendiğini göstermektedir. Örnek olarak bkz. **Kamil Kepeci Tasnifi (KK.) 2998**, s.12 (2 Muharrem 1123 / 20 Şubat 1711); **Bâb-ı Defteri Mevkûfât Kalemi (D.MKF.) 28330**, s.9 (15 Rebî'ü'l-âhir 1134 / 19 Ocak 1722).

ortaya çıkmıştır⁴³. Ulaklara verilen in'âm hükümleri yalnızca bir göreve mahsus olarak verilmekteydi. Buna göre normal şartlar altında ulaklar ellerindeki in'âm hükümleriyle birden fazla seyahat yapamıyorlardı⁴⁴.

Yukarıda ifâde edilen düzenlemeler, beygir sıkıntısına çözüm getirmemiş olacak ki, menzilhânelerin kirâya verilerek işletilmesi fikri ortaya çıkmış ve bu, tatbîk sahasına konulmaya çalışılmıştır. Bu düzenleme ilk önce Rumeli'de başlatılmış, daha sonra da Anadolu'da uygulamaya konulmuştur⁴⁵. Rumeli'de 1754'den itibaren uygulanmaya başlanılan kirâ usûlü, Anadolu'da ise 1777'den sonra tatbîk edilmeye başlanmıştır. Anadolu'nun sağ kolu üzerindeki kazâlarında menzilhâne bulunan kazâ yöneticilerine 1777 yılında gönderilen bir hükümde, gerek savaşlar ve gerekse ulaklar ile menzilhânelerin karşılıklı suiistimâlleri neticesinde menzilhânelerin vakitsiz kapandığı, bunun önünü almak için Tekfurdağı'nda uygulandığı gibi kirâ sistemine geçilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir. Bu yeni düzenlemeye göre, menzilhâne bulunan kazâların yöneticileri ve ileri gelenleri tarafından uygun kişilerden kirâcıbaşılar ta'yîn olunacaktır. Ayrıca ulaklara verilecek olan menzil beygirleri için saat başı mutedil bir kirâ ücreti alınacaktır⁴⁶. Bu yeni düzenlemeyle ulaklar ellerindeki hükümlerde belirtilene göre, kirâcıbaşı tarafından sağlanan beygirlerin ücretini, saat başı 20 para olmak üzere ya kirâcıbaşına peşin olarak ödeyecekler, ya da bedeli sonradan mîrîden ödemek şartıyla teslim alacaklardı. Buna göre ulakların ihtiyaçları için halktan bir şey talep edilmeyecek, ulaklara ihtiyaç duydukları yem ve yiyecek gibi ihtiyaç maddeleri kendi ceplerinden verecekleri uygun bir ücret karşılığında kirâcıbaşılar tarafından tedârik ediliverilecekti⁴⁷. Bunun yanı sıra daha önce menzilhânelerin bakım ve onarım masrafları bölge halkı tarafından karşılanmakta iken, kirâhâne sistemi ile birlikte bu tür giderlerin kirâcıbaşılar tarafından yapılması öngörülmüştür. Kirâcıbaşılar bu giderleri, elde edecekleri kirâ bedeli ile karşılayacak ve ayrıca halktan para talep etmeyeceklerdir.

Menzilhânelerin gelir ve giderleri günü gününe bir deftere kaydedilerek altı ayda yada bir senede hesap sonuçları merkeze incelenmek üzere gönderile-

⁴³ Antonov, s.930.

⁴⁴ Ancak ulaklar ellerindeki hüküm ve tezkerelerin tarihlerini silerek, bir hükümle birkaç kez menzilhânelerden beygir alabilmekteydiler. Bkz. Yücel Özkaya, " XVIII. Yüzyılda Menzilhâne Sorunu", *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.XXVIII, S.3-4, Ankara 1977, s.344.

⁴⁵ Altunan, s.917.

⁴⁶ Özkaya, s.355.

⁴⁷ Altunan, s.917.

cektir. Bu defterlere göre devlet işi için giden ulakların ücretleri hesaplanarak, kirâ bedelleri devlet tarafından ödenecektir⁴⁸.

Kirâcıbaşılık teorik olarak, devletin resmî haberleşmesini özelleştirmeye yönelik bir çaba olarak gözükmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere, merkez olağandışı bir hadise veya gelişme olmadığı müddetçe menzilhânelerin (kirâhâneler) işletilmesine müdâhale etmediği gibi, maddî olarak herhangi bir yardım da yapmayacaktır⁴⁹.

Kirâhâne sisteminin uygulanmasındaki en büyük amaç, menzilhânelerdeki bozulmanın önüne geçmek, halkın zarar görmesine engel olmak ve nihâyetinde ulakların bekletilmeden, zamanında işlerini görebilmelerini sağlamaktır. Nitekim yapılan bu yeni düzenlemeden başlangıçta olumlu sonuç alındıysa da kısa bir süre sonra kirâhânelerin yönetiminde de suiistimâller görülmeye başlanmıştır. Bu suiistimâllerin en yaygın olanı ise, kirâcıbaşılığın gelir ve giderlerin kaydedildiği defterlerin düzenlenmesi esnâsında yaptıkları usûlsüzlüklerdir. Kirâhânelerin gelir-gider defterleri incelendiğinde, gelir-gider dengesinin bölgeden bölgeye büyük farklılıklar gösterdiği, hatta aynı eyâlet sınırları içinde yer alan kirâhânelerin bile gider miktarlarının birbirine uymadığı tespit edilmiştir. Gelir-gider dengesi arasındaki farklılıklar bölgeler arası coğrafi şartlara bağlı olmaktan ziyade, kirâhânelerin yönetiminden ve o bölgedeki yöneticilerin tutumlarından kaynaklanmıştır. Meselâ bazı kirâcıbaşılar, gerçekte olmayan giderleri defterlerine kaydederken, bazı yöneticiler de kendi adamlarının kirâhânelere ücretsiz olarak yararlanmalarına göz yumuyorlardı. Bunun sonucunda da haberleşme masraflarında büyük artışlar meydana geliyordu.

Yukarıda bahsedilen hususların yanında, XVIII. yüzyılda teorik olarak kirâhâne ve kirâcıbaşılık gibi bir sistem var olsa da, savaşlar sebebiyle kirâhâne ve kirâcıbaşılık sistemi bir türlü yaygınlaştırılamamıştır. Bu sebeple de XVIII. yüzyılda sürekli olarak menzilhâne sistemi yürürlükte kalmıştır⁵⁰. Menzilhâne sisteminin hâlâ uygulandığı 1779 yılında Anadolu'nun orta koluna gönderilen bir fermândan da rahatlıkla anlaşılmaktadır. Fermânda, eskiden olduğu gibi menzilhânelere işten anlayan menzilhâneci ta'yîn edilerek, hüsn-i nizâmı ile idâre edilmesi emredilmektedir⁵¹. Yine 1199 / 1784-85 yılında Karaman Vâlisi, Niğde

⁴⁸ Musa Çadrcı, "Posta Teşkilâtı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil-hâne ve Kirâcıbaşılık", VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976), C.II, Ankara 1981, s.1362.

⁴⁹ Çadrcı, s.1364.

⁵⁰ Özkaya, s.356.

⁵¹ Yağcı, s.27.

Sancağı Mutasarrıfı, Konya, Ereğli ve Şucâeddîn kazâları kâdıları, nâibleri, a'yânları, zâbitân ve iş-erlerine hitâben gönderilen emr-i şerîfde, "...yedlerinde menzil hükmü in'âm olanlardan akçe taleb olunmayup ve ücret olanlardan dahi bir bargire saat başı onar akçeden ziyade ahz olunmayarak..." ve "...bir, iki nihâyetinde üç muhtârdan kimesneler menzilci nasb ve ta'yîn oluna..." şeklinde geçen ifâdelerden de anlaşıldığı üzere merkezî yönetim, menzilhânelerden ulaklara beygir verilirken, in'âm hükmü adı verilen belgenin istenmesi, belgesi olmayanlardan beygir başına onar akçenin peşin olarak talep edilmesini istemiştir. Ayrıca fermânda menzilhâneleri idâre edenler için menzilci tabiri kullanılmış, kirâcıbaşılar ve kirâcıbaşılık sisteminden hiç bahsedilmemiştir⁵². Bunlara ilâveten 1218 / 1803 tarihli menzil nizâmı için gönderilen fermânda "...menzilcilerin menzilleri hüsn-i nizâmla idâre etmeleri..." şeklinde bir ibârenin bulunması⁵³, XIX. yüzyılın başlarında hâlâ menzilhâne sisteminin devam ettiğini göstermektedir. Buna göre, XVIII. yüzyılda teorik olarak gündemde olan kirâhâne ve kirâcıbaşılık sistemi, ancak XIX. yüzyılda uygulanabilmiştir⁵⁴. Bütün ülkedeki menzilhânelerin kirâya verilmesi ve kirâcıbaşılık sisteminin tam ma'nâsıyla bütün ülkede yerleşmesi ise, ancak 1824 yılından sonra gerçekleştirilebilmiştir⁵⁵.

3-Menzilhânelerin Görevlileri

Menzilhânelerin fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için bünyesinde bir takım hizmetliler grubu çalışmaktaydı. Bu hizmetliler grubunun yöneticisi olan ve onları örgütleyen menzilci ismi verilen görevliler, birer yıllık dönemlerde görev yapmak üzere, menzilhânelerin te'sis edilmiş olduğu kazâların a'yânı, kâdısı veya nâ'iblerinin teklifi ve devletin de tasdikiyle ta'yîn olunmaktaydı⁵⁶. Menzilcilerin yönetimi altında menzil kethüdâsı, ahur kethüdâsı, odacı, seyis, sürücü, aşçı gibi hizmetliler bulunmaktaydı⁵⁷. Menzilcilerin, menzilhâneleri idâre ederken, esasları daha önceden merkezî idâre tarafından belirlenmiş nizâmlar⁵⁸ ile atanması esnâsında bölgesel olarak ortaya konulan talepler olmak üzere, uymaları gereken bazı kurallar vardı. Menzilcilerin en önemli vazifeleri ise ellerinde hüküm bulunan resmî görevlilere, hükümlerinde belirtilen beygir kadar menzil beygirini temin etmektir⁵⁹. Bu çerçevede kendisine a'yân ve ahâli-

⁵² KŞS 64 / 63-1 (1199 / 1784-85).

⁵³ KŞS 67 / 126-1 (21 Safer 1218 / 12 Haziran 1803).

⁵⁴ Özkaya, s.356.

⁵⁵ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Haberleşme Kurumu", **Osmanlı**, C.III, Ankara 1999, s.620.

⁵⁶ Halaçoğlu, **Menziller**, s.178

⁵⁷ Özkaya, s.350; Altunan, s.915.

⁵⁸ Altunan, s.915.

⁵⁹ Menzilcilik sözleşmelerinin çoğunda menzilcilerin bu tür sorumluluklarını hatırlatan ibâreler bulunmaktadır. Meselâ 1688 tarihinde Konya menzilcisi olarak atanan Receb Ağa ile yapılan

ler tarafından emânet edilen mîrî hayvanların bakımını sağlamak da menzilcilerin önemli görevleri arasındadır⁶⁰.

Menzilcilerin göreve başlama tarihi genellikle Rûz-ı Hızır olmakla birlikte, Rûz-ı Kâsım'ın⁶¹ başı da olabilirdi. Bunun yanında menzilhânenin o anki durumuna göre herhangi bir tarihte de görevlerine başlayabilirlerdi⁶². Menzilciler, menzilhânelerin her türlü idârî işlerinden sorumlu olduğu gibi, menzilhâneye havâle olunan avâriz ve nüzul gelirlerinin tahsilini de yaparlardı⁶³. Görevinde ihmâli olan menzilciler derhâl cezâlandırılır veya görevinden uzaklaştırılırdı⁶⁴. Görevini lâyıkıyla yerine getirenler ise bir sonraki yıl tekrar menzilci olarak atanabilirdi⁶⁵.

---

sözleşmede şöyle bir ifade geçmektedir: “ ...Bin doksan dokuz senesi Cemâziye'l-evveli gurrelerinden bir sene temâmına değin mahmiye-i mezbûreye mürûr ve ubûr idûb fermân-ı şerîfle yüklü ve yüksüz bargir taleb iden beglerbeglere ve sâir ulaklara kalil ve kesir bargir virüb...”. Buna göre Konya menzilcisi Receb Ağa elinde resmî belgeyle gelen herkese menzil beygiri tedârik etmekle mükellefi. **KŞS 34 / 11-1** (28 Rebî'ü'l-âhir 1099 / 25 Mart 1688). Ayrıca yapılan diğer sözleşmelerde de genel olarak bu ifadelerin bulunduğu görülmektedir. **KŞS 27 / 15-1** (12 Cemâziye'l-evvel 1083 / 5 Eylül 1672).

⁶⁰ Örnek olarak bkz. İzzet Sak, **10 Numaralı Konya Şer'îye Sicili**, Konya 2003, s.466. (1 Cemâziye'l-evvel 1071 / 2 Ocak 1661).

⁶¹ Rûz-ı Hızır ve Rûz-ı Kasım güneş takvimlerine âit bir tarihlendirmelerdir. Ayrıca bahsedilen tarihler Osmanlı Devleti'nde mu'ayyen vergi ve resimler hâricinde olan masrafların tevzî edildiği dönemlerdir. Buna göre Rûz-ı Hızır 6 Mayıs, Rûz-ı Kasım ise 9 Kasım'dır. Pakalın, C.III, s.59-60.

⁶² Meselâ, Konya menzilcisi olan Osman Ağa ibn-i Hızır Çavuş 1128 Rûz-ı Hızır ile 1129 Rûz-ı Hızır arasında menzilcilik yapmak üzere ta'yîn olunmuştur. **KŞS 47 / 26-4** (20 Safer 1129 / 3 Şubat 1716). İlgin menzilcileri olan es-Seyyid Ahmed, Ahmed Beşe, İshak Bey'in Rûz-ı Kasım 1171-Rûz-ı Hızır 1171 (9 Kasım 1757 - 6 Mayıs 1758) tarihleri arasında görev yaptığı görülmektedir. **Cevdet Nafia (C.NF.) 2706**, s.1 (2 Ramazân 1172 / 4 Nisan 1759); Yine Konya menzilcisi olan Ahmet Çelebi ibn-i el-Hâc İbrahim ise menzilcilik görevine 3 Cemâziye'l-evvel 1102 / 2 Şubat 1691 tarihinde atanmıştır. **KŞS 36 / 3-1** (4 Cemâziye'l-evvel 1102 / 3 Şubat 1692).

⁶³ 1 Zî'l-ka'de 1085 / 21 Ocak 1675 tarihinden bir yıl tamamına kadar Konya Menzilcisi olarak el-Hâc Ahmed Beşe bin Budak atanmıştır. Bu menzilcinin ta'yîni esnâsında Konya'nın ayânı ve ileri gelen ahâlisi, menzilhânenin bir yıllık masrafları için ocaklığı olan Konya Kazâsı'nın 50 avâriz ve bedeli-i nüzul hânesinin tüm gelirleri ile Konya Kazâsı'nın geriye kalan diğer avâriz ve bedeli-i nüzul hânelerinden tahsil edilmek üzere her bir hâne 2'şer kuruş ve 2'şer sülüs olmak üzere bir ücret belirlenmiştir. Bundan sonra söz verilen menzilci şu şekilde bir ifade kullanmıştır: “...ma'rifet-i ahâli ile lazım gelen tekâlif ve şakkâdan cümlesini kadîmden olduğu üzere ben cem' ve tahsil ve ahz ve kabz etmek üzere...” Bu ifâdeden de rahatlıkla anlaşıldığı üzere, menzilhâneye havâle olunan gelirlerin tahsilini menzilci ta'yîn olunan kişi veya kişiler yapmaktaydı. **KŞS 20 / 4-1** (24 Şevvâl 1085 / 21 Ocak 1675). Ayrıca bkz. Halaçoğlu, **Menziller**, s.178.

⁶⁴ 1199 / 1785 tarihinde gönderilen bir fermânda “...mühimmeye me'mûr ulakların bir neferi bir an ve bir dakika te'hîr olunmak lâzım gelir ise ol kazânın menzilci ve a'yânları yalnız

Menzilhânelerin dış hizmetlerini yürüten sürücülerin başlıca görevi, bir sonraki menzilhâneye hareket eden ulaklarla birlikte giderek, bağlı bulunduğu menzilhâneye âit olan hayvanları geri getirmek idi. Bunların diğer bir görevi de ihtiyaç hâlinde ulaklara rehberlik yapmaktı⁶⁶.

4-Menzilhânelerin Gelirleri

Lütfî Paşa, sadâreti esnâsında menzilhâneleri kurduğunu ifade etmiş olduğu “Âsafnâme” ve “Tevârih-i Âl-i Osman” isimli eserlerinde, te’sîs etmiş olduğu bu menzilhânelerin gelirlerinin nasıl karşılandığını veya karşılanacağını belirtmemiştir⁶⁷. Hâlbuki daha sonra Mustafa Âli bu konuya açıklık getirmiş ve “*Nihâyet bazı yol uğrağı yerlerde menzil bârgirleri konuldu ki bahâları fukarâyı müsliminden ve beslenip gözedilmeleri ol menzilde mütemekkin olan kasibinden ta’yîn olunup bu mukâbelede bazı tekâlifden kendileri muâf kaldılar*” demektedir⁶⁸. Buna göre, daha ilk andan itibâren, menzilhânelerin gelirleri büyük ölçüde, te’sîs edilmiş oldukları kazâ halkı tarafından sağlanmaktaydı.

Aslında menzilhâneye âit gelir kalemlerini dört farklı grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilk ikisi menzilhânelerin bir yıllık giderlerinin karşılanması için, kazâ ahâlisi tarafından menzilhânelere tahsîs olunan ocaklık ve menzil-i imdâdî gelirleridir. Bu kalemlerden elde edilen gelirler menzilhânelerin ana sermayeleri niteliğindedir. Diğer gelir kalemleri olan irsâliye ve in’âmât ücretleri ise, menzilhânelerden verilen beygirlerin kirâ bedellerinden oluşmaktadır. Menzilhânelerin müstakil birer işletme oldukları kabul edilirse, irsâliye ve in’âmât ücretlerinin de işletme gelirleri olduğu söylenebilir.

Ocaklıklardan menzilhânelere havâle olunacak miktar ise, her yıl tekrarlanan menzilci ta’yînleri esnâsında belirlenmekteydi⁶⁹. Menzilci ta’yînleri esnâ-

---

def’ ve kal’abendleri ile iktifâ olunmayup haklarından gelineceği...” bildirilmektedir ki, merkez, menzilcilere görevlerini yapmamaları veya suiistimâl etmeleri durumunda, yalnız görevlerinden uzaklaştırma veya hapsedilme ile kalmayıp öldürülebilecekleri uyarısında bulunmaktaydı. **KŞS 64 / 133-1** (4 Ramazân 1199 / 12 Haziran 1785).

⁶⁵ Meselâ Konya menzilcisi Hızır bu işi birçok defalar yapmıştır. **KŞS 40 / 4-1** (5 Rebî’ü’l- evvel 1115 / 29 Temmuz 1703), **KŞS 41 / 16-1**(2 Muharrem 1115 / 18 Mayıs 1703), **KŞS 43 / 278-1** (28 Cemâziye’l-âhir 1119 / 26 Eylül 1707), **KŞS 43 / 278-1** (8 Safer 1119 / 11 Mayıs 1707).

⁶⁶ Halaçoğlu, **Devlet Teşkilâtı**, s.170.

⁶⁷ Lütfî Paşa, **Âsafnâme**, İstanbul 1326, s.10-11; Lütfî Paşa, **Tarih**, s.373-378.

⁶⁸ Neşimi Yazıcı, “II. Mahmud Döneminde Menzilhâneler: “Ref’-i Menzil Bedeli”, **İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, (Haziran 1989), İstanbul 1990, s.159.

⁶⁹ Örnek olarak bkz. **KŞS 7 / 18-1** (1-10 Cemâziye’l-evvel 1054 / 6-15 Temmuz 1644).

sında belirlenen miktarların tahsîlâtı ise, içinde bulunulan dönemde görevlendirilen menzîlciler tarafından⁷⁰, altı ayda bir olmak üzere iki taksit hâlinde yapıldı. Ayrıca kazâ masraflarını mahsûb etmek üzere düzenlenen tevzî' defterlerinde gösterilmek suretiyle de kayıt altına alınır⁷¹. Genel olarak bir menzîlhâneye, tâbi' olduğu kazâ veya kasabaya âit belirli miktardaki avâız ve bedel-i nüzul hânesi ocaklık olarak ta'yîn edilmekteydi⁷². Bunun yanında bir kazâ veya kasabaya âit bütün avâız ve bedel-i nüzul gelirlerinin menzîlhâneye ocaklık olarak kaydedildiği de görülmektedir⁷³.

Menzil-i imdâdiyeler, menzîlhâneye âit yıllık masrafların ocaklıklardan ödenen paralar ile karşılamayacak derecede artması durumunda, çevre kasaba ve köyler ahâlisinden alınmak üzere devreye giren bir çeşit vergiden oluşmaktadır⁷⁴. Menzil-i imdâdîler genellikle menzîlhâneye ocaklık ta'yîn olunan avâız hânelerinin hâricinde kalan, kazâyâ âit diğer avâız ve bedel-i nüzul hâneleri⁷⁵ ile menzîlhânenin bulunduğu kazâyâ yakın yerleşim yerlerine âit avâız ve bedel-i nüzul hânelerinden⁷⁶ karşılanmaktadır. Bunun yanında menzîlhânenin işle-timi esnâsında, tahmin edilenden fazla ulak yoğunluğu, kuraklık, pahalılık gibi sebepler ortaya çıkarsa, daha önce belirlenen imdâdiye miktarına ilâveler yapılmaktaydı⁷⁷. İmdâdiyelerin tahsîlâtı genellikle nakit olmakla birlikte, mal ile de olabilmekteydi⁷⁸.

Menzîlhânelerin bir kısım gelirleri ise verdikleri hizmete karşılık olarak, ulaklardan tahsîl edilen beygir ücretlerinden oluşmaktadır. Bunlardan ilki irsâliye ücretleridir. İrsâliye ücreti, elinde in'âm hükmü olmayan ulakların, aldıkları

⁷⁰ **KŞS 20** / 4-1 (24 Şevvâl 1085 / 21 Ocak 1675).

⁷¹ Çadrcı, s.1360.

⁷² 1053 / 1643-44 tarihinde Konya Kazâsı'na âit 344,15 avâız hânesinden 55 tanesinin menzîl hizmeti karşılığında nüzul vergisinden muaf olduğu görülmektedir. Güçer, s.74.

⁷³ Meselâ, Konya Menzîlhânesi'ne 1192 / 1778 yılında, 3.182 kuruş Konya Kazâsı avâız ve nüzul hânelerinden, 500 kuruş ise Vâdi-i Merâm ve Akvirân ile sâir yirmi adet köyün avâız ve bedel-i nüzul hânelerinden olmak üzere toplam 3.682 kuruş havâle olunmuştur. **KŞS 63** / 99-1 (19 Muharrem 1192 / 17 Şubat 1778).

⁷⁴ Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme", s.451.

⁷⁵ Bu bağlamda, Konya Menzîlhânesi'nin menzil-i imdâdîleri genel olarak ocaklık olarak ta'yîn olunan 50 adet avâız ve bedel-i nüzul hânesinin dışında kalan sâir avâız ve bedel-i nüzul hânelerden temin edilmekteydi. Örnek olarak bkz. Sak, s.466. (1 Cemâziye'l-evvel 1071 / 2 Ocak 1661); **KŞS 13** / 6-1 (25 Şevvâl 1087 / 7 Aralık 1676).

⁷⁶ Sak, s.44. (21-30 Receb 1070 / 2-11 Nisan 1660).

⁷⁷ Bkz. **KŞS 27** / 3-2 (29 Zî'l-ka'de 1093 / 26 Kasım 1682); **KŞS 34** / 5-2 (10 Şevvâl 1098 / 19 Ağustos 1687); **KŞS 47** / 26-4 (20 Safer 1129 / 3 Şubat 1716).

⁷⁸ Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme", s.451.

beygirlerin kirâ ücretlerini menzilhâneye peşin olarak ödemesi şeklinde tanımlanabilir. Bu ücret bir beygir için saat başı 10 akçe olmak üzere menzilhânelerden verilen beygirlerin kat ettiği mesâfe ile orantılı olarak tahsil edilmekteydi. Ulakların, bu ücreti menzilhânelerde peşin olarak ödeyebilmeleri için, kendilerine bağlı buldukları dâirelerden bir miktar ödeme yapılmaktaydı⁷⁹. İrsâliye ücretlerinin menzilhâneye ödenmesinin iki farklı şekilde olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, merkezden ulaklara nakit olarak verilen paralar sayesinde, yine ulaklar tarafından beygir ücretlerinin menzilhânelerde peşin olarak ödenmesidir. Diğeri ise devlet görevlilerinin emr-i şerîf veya buyuruldular mucibince menzilhânelerden aldıkları beygirlerin kirâ bedellerinin menzilhânelerin bulunduğu kazâ gelirlerinden mahsûb edilmesidir⁸⁰.

Menzilhânelerin verdikleri hizmetler karşılığı elde ettikleri diğeri bir gelir türü de in'âmât ücretleridir. İn'âmât ücretleri için, in'âm hükmüyle yolculuk yapan ulakların kullandıkları beygirlerin kirâ ücretinin, devlet tarafından ilgili menzilhânelere ödenmesi şeklinde kısa bir tanımlama yapılabilir. Ancak bu ödemenin yapılabilmesi için bir çok aşamanın kat edilmesi gerekmektedir. Buna göre, in'âm hükümleri ile yolculuk yapan ulakların uğradıkları her menzilhâne, ulağın elindeki bu hükümlere göre bilgilerin kaydedildiği "İN'âmât Defterleri" tutulmaktaydı⁸¹. Bu defterlere genel olarak ulakların bağlı buldukları dâireler, nereden nereye yolculuk ettikleri, kaç beygir ve kaç sürücünün verildiği ve menzilhânedeki ulaklara verilen beygirlerin kaç saat kullanılacağı gibi bilgiler kaydedilmiştir. Bu defterler vâsıtasıyla, bir dönem içinde, bir menzilhânedeki in'âm hükmüyle toplam kaç beygiri verildiği tespit edilebilmektedir. Buna ilâveten toplam beygir sayıları ile beygirlerin toplam kullandıkları saatler çarpılmak suretiyle yıllık olarak menzilhânedeki beygirlerin ücretleri hesaplanmıştır. Daha sonra ise toplam beygir sayısından, sürücülere verilen toplam beygir sayıları düşülmek suretiyle yalnızca ulakların kullandıkları beygirler, ücret için yapılan hesaplamaya dâhil edilmekteydi. Tüm bu işlemler defterlerin arka sayfalarına kaydedilmiştir. Bu defterler tüm işlemlerden sonra, bir nevi mahsûb edilmesi gereken bir fatura olarak, menzilhânelerin bulunduğu kazâların kâdıları tarafından merkeze gönderilmekteydi⁸². İrsâliyeye benzer bir uygulama olmakla birlikte in'âmât ücretleri, menzilhâne bulunan kazâlarda kâdılar veya nâ'ibler tarafından tutulan in'âmât defterlerine göre çoğunlukla rûz-ı hızırdan bir sonraki rûz-ı hızıra olmak üzere ortalama bir yıllık süreyi kapsayan

⁷⁹ Halaçoğlu, **Menziller**, s. 163.

⁸⁰ **KŞS 41** / 17-1 (18 Rebî'ü'l-evvel 1115 / 1 Ağustos 1703).

⁸¹ Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme", s.452.

⁸² **KK. 3035**, s.17 (15 Şa'bân 1147 / 28 Aralık 1734).

bir dönem için hesaplanan ve hazîne-i âmireden menzilhâneye ödenen ücretlerden oluşmaktadır⁸³.

5-Menzilhânelerin Fonksiyonları

Osmanlı Devleti'nde, menzilhânelerin ilk te'sîsinden itibaren, "...Eyâletler ahvâl ve mu'âmelâtu ile serhâdlerde sâir devletlerden edinilen bilgileri devlete bildirmek ve hükümetin emirlerini yerlerine ulaştırmak için Rumeli ve Anadolu'nun sağ, sol ve orta kol yollarında tertîb..."⁸⁴ olduğu ifade edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere menzilhânelerin kuruluş amacı resmî haberleşmeyi sağlamaya yöneliktir. Ancak zamanla, herhangi bir görev getirilen devlet adamları, yabancı devlet elçileri ve eyâletlerden toplanan vergileri merkeze ulaştıran görevlilere de menzilhânelere beygir verilmeye başlanmıştır⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nde menzil teşkilâtı vâsıtasıyla yapılan haberleşme denince yalnızca merkez ve taşra arasındaki idârî bağlantının sağlanmasına yönelik haberleşme akla gelir. Zira hiçbir kaynakta, menzil teşkilâtının sivil haberleşme için te'sîs olduğuna dâir kayıt bulunmamaktadır⁸⁶.

Osmanlı Devleti'nde, menzil teşkilâtının klâsik dönemi olarak nitelendirilebilecek XVII. ve XVIII. yüzyıllarda haberleşme, ülke topraklarında te'sîs edilmiş olan 6 adet ana yol güzergâhı üzerinden sağlanmıştır. Bu yollar üzerinden haberlerin iletilmesinde istihdam edilen kişilere de genel olarak *ulak* adı verilmiştir⁸⁷. Eğer gönderilen hüküm asker celbi, nakliyât, güvenlik veya bunun benzeri ülkenin genelini ilgilendiren bir hususu ihtiva etmekte ise, evrâkın ulaştırılması gereken ana yol üzerindeki tüm idârî mekânların tek tek ismi verilmezdi. Bunun yerine tüm yönetim birimlerini kapsayıcı genel hitaplar seçilirdi. Meselâ 1110 / 1699 tarihli bir fermânda "...Anadolu yakasının orta kolunda vâki' olan kâdılar zîde fazluhum ..." ⁸⁸ şeklinde geçen ifadeyle söz konusu evrâkın ulaştırılması gereken muhatapları belirtilmiştir. Buna göre bu evrâkın teslim edildiği ulağın görevi ise İstanbul'a en yakın kazâdan başlamak suretiyle, söz konusu evrâkı Anadolu'nun orta kolu üzerindeki tüm kâdılıklara ulaştırmaktır⁸⁹.

⁸³ D.MKF. 27918, s.1 (20 Safer 1119 / 23 Mayıs 1707).

⁸⁴ Halaçoğlu, **Menziller**, s.43.

⁸⁵ Çınar, s.627.

⁸⁶ Aynı hususu Halaçoğlu da **Menziller**, s. 6'da belirtmiştir.

⁸⁷ Osmanlı Devleti'nde evrâk taşıyan görevliler genel olarak "*ulak*" diye zikredilmekle birlikte, aslında bunlardan her biri, merkezde veya taşrada bir dâireye bağlı kişiler idi.

⁸⁸ **KŞS 5 / 15-1** (21-29 Cemâziye'l-âhir 1110 / 25 Aralık 1698-2 Ocak 1699).

⁸⁹ Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme", s.447.

Ancak gönderilecek evrâkın içeriği ana yol üzerindeki belli bir bölgeye kadar olan yöneticileri ilgilendiriyorsa, o zaman, ana yollar üzerinde bir sınırlandırma yapılmaktaydı. Meselâ “...Üsküdar’dan Anadolu’nun orta ve sağ kolu yemîn ve yesâriyla Diyarbekir’e varup gelince vâki’ olan kâdılar ve nâ’ibler ve mefâhirü’l-emâsil a’yân-ı vilâyet tevki’-i refi’-i hümâyûn vâsil olucak ma’lûm ola ki...” şeklinde bir ifâdeyle evrâkın ulaştırılacağı idârî makamlar belirtilmiştir⁹⁰. Yâni fermânda hitap edilen eyâlet, sancak ve kazâ yöneticileri, evrâkın ulaştırılması gereken adresleri niteliğindeydi. Bunun yanında merkezden gönderilen hükümler yalnızca eyâlet, sancak ve kazâ yöneticilerini muhatap almamaktaydı. Bazı durumlarda sürekli hareket hâlinde olan Türkmen aşiretlerine de resmî yazılar gönderilmekteydi. Bu gibi durumlarda ise belgenin ulaştırılacağı adres “*Türkmen Ağasının bulunduğu mahale*” şeklinde verilmekteydi⁹¹. Ana yol güzergâhlarının dışında ve menzilhâneleri olmayan idârî birimlere ulaştırılacak evrâk ise, o idârî birimlere en yakın menzilhâneler vâsıtasıyla iletilirdi⁹². Bütün bu işlemler esnâsında ulaşım vâsıtası olarak menzilhânelerde beslenen beygirlerden istifâde edilirdi. Bunun yanında haberleşme için bazen yaya haberci olan peyklerden de istifâde edildiği vâki’ ise de peykler daha çok İstanbul-Edirne arasında hizmet vermekteydiler⁹³.

Osmanlı Devleti’nde, merkezî idâre tarafından herhangi bir görev tevcihi için taşraya gönderilen veya taşradan çağrılan görevlilerin ulaşmaları, devletçe kendilerine tahsis edilen menzil beygirleri vâsıtasıyla sağlanmaktaydı⁹⁴. Bu türden görevlilere verilen beygirlerin ücretleri, genellikle menzilhânenin bulunduğu kazâ ahâlileri tarafından karşılanmaktaydı⁹⁵. Merkezin yaptığı bu tahsisâtların yanında özellikle vezir rütbesindeki yöneticiler de buyuruldukları vâsıtasıyla menzilhânelerden kendi nâmlarına menzil beygiri alabilmekteydiler. Meselâ 1127 / 1715 senesinde Vezir Mehmed Paşa Ladikye’den Üsküdar’a varınca yol üzerinde bulunan yöneticilere gönderdiği buyuruldu ile menzilhâne bulunan

⁹⁰ KŞS 56 / 7-3 (11-20 Cemâziye’l-âhir 1156 / 2-11 Ağustos 1743).

⁹¹ Bkz. D.MKF. 29215, (S 1151/5 Mayıs 1738); D.MKF. 29580, (28 M 1156/ 24 Mart 1743).

⁹² Rıza Bozkurt, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kollar, Ulak ve İâşe Menzilleri*, Ankara 1966, s. 2.

⁹³ Peykler hakkında bkz. İbrahim Yıldırım, “Osmanlı Saray Teşkilâtında Haberci Uzun Mesâfe Koşucuları: Peykler”, *Osmanlı*, C.V, Ankara 1999, s. 658-663.

⁹⁴ Halaçoğlu, *Menziller*, s.47.

⁹⁵ Meselâ 1186 / 1773 tarihinde merkezden gönderilen bir fermân ile Şam’a gidecek olan Mısır vâlisi el-Hâc Halil Paşa’nın, Üsküdar’dan Şam-ı Şerife kadar uğrayacağı her menzilde, söz konusu paşanın yolculuk yapabilmesi için gereken 350 adet menzil beygirinin hazır bulundurulması emredilmekteydi. Ayrıca söz konusu beygirlerin ücretlerinin de ahâlinin tekâlifinden karşılanması şart koşulmuştu. KŞS 61 / 106-2 (21 Zi’l-ka’de 1186 / 13 Şubat 1773).

kazâlarda kendisi ve adamları için 100 adet yarar menzil beygirinin hazır tutulmasını emretmiştir. Yine bu buyurulduda, belirtilen sayıda menzil beygirinin bulunmadığı yerlerde halktan kirâlanmak suretiyle, her menzilhânedeki kesinlikle belirtilen sayıda menzil beygirinin hazır tutulması isteniyordu. Ayrıca Vezir Mehmed Paşa, ağalarından Ömer Ağa ile Tatar Ağası Mehmed Ağa'yı da bu işin aksamaması için önceden göndermişti⁹⁶.

Devlet görevlilerinin yanında, yabancı devlet elçileri de gidecekleri yerlere menzilhânelerden verilen beygirler vâsıtasıyla ulaştırılmaktaydılar. Ancak devlet görevlilerine verilen beygirlerin ücretleri çoğunlukla menzilhânenin bulunduğu kazâ ahâlilerinden tahsil edilmekte iken, yabancı devlet elçilerine verilen menzil beygirlerinin ücretleri ise genellikle mîrî hazînedeki ödeniyordu⁹⁷.

Taşradan toplanan vergilerin zamanında ve güvenli bir biçimde İstanbul'a ulaştırılması, merkezî yönetimlerin üzerinde en çok durduğu hususlardan biriydi⁹⁸. Vergilerin merkeze nakli büyük ölçüde menzilhânelerden sağlanan beygirler vâsıtasıyla yapılmaktaydı. Hatta menzilhânelere ilgili kânûnnâmelere, hazîne nakli ile görevli olanlar hakkında da bir hüküm bulunmaktadır. Meselâ

⁹⁶ **KŞS 45 / 277-2** (15 Safer 1127 / 20 Şubat 1715).

⁹⁷ **C.NF. 580** (24 Zî'l-hicce 1162 / 17 Aralık 1749). Meselâ 1148 senesi Rûz-ı Hızır (6 Mayıs 1736) ile 3 Muharrem 1150 (5 Mayıs 1737) tarihleri arasında tutulan iki menzilhâneye âit in'âmât defterinde İstanbul'dan Anadolu'nun orta kolu nihâyetine kadar gidecek olan Özbek elçisi ile ma'iyetine verilen menzil beygirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre, Özbek elçisi ile ma'iyetine Konya Menzilhânesi'nden ilkinde 6, ikincisinde 5 ve üçüncüsünde de 12 olmak üzere üç kalemde toplam 23 adet menzil beygiri verilmiştir. **D.MKF. 29215**, s. 17 (3 Safer 1151 / 23 Mayıs 1738). Yine aynı elçiye Karapınar Menzilhânesi'nden de ilk önce 6, ikinci defasında 5, üçüncü ve dördüncü defalarda 6'şar adet olmak üzere 4 kalemde toplam 23 adet menzil beygiri verildiği görülmektedir. **D.MKF. 29177**, s.16 (10 Şevvâl 1150 / 31 Ocak 1738). Söz konusu kayıtların in'âmât defterlerinde olması, Özbek elçisi ve ma'iyetinin aldığı beygirlerin kirâ ücretinin dönem sonunda devlet tarafından ödeneceği anlamına gelmektedir.

⁹⁸ Diyarbakır'dan gelen hazînenin korunması hakkında gönderilen fermân için bkz. Sak, s. 451. (24 Rebî'ü'l-evvel 1070 / 9 Aralık 1659); Kıbrıs'tan gelen hazînenin eskizsiz olarak ulaştırılması hakkında gönderilen fermân için bkz. **KŞS 24 / 283-4** (28 Şa'bân 1088 / 26 Ekim 1677); Sayda, Beyrut ve Safad hazînelerinin güvenli şekilde merkeze ulaştırılması hakkında gönderilen fermân için bkz. **KŞS 24 / 271-1** (5 Şa'bân 1089 / 22 Eylül 1678); Konya Sancağı'ndan tahsil olunan vergilerin güvenli şekilde ulaştırılması hakkında gönderilen fermân için bkz. **KŞS 24 / 269-1** (28 Rebî'ü'l-evvel 1089 / 20 Haziran 1678); Adana'dan gelen hazînenin güvenli şekilde ulaştırılması için fermân bkz. **KŞS 40 / 265-2** (4 Muharrem 1115 / 20 Mayıs 1703). Ayrıca 1743 yılında Bağdat'tan gelen 100 kese akçenin korunmasından Üsküdar'dan Bağdat'a kadar olan yol üzerindeki tüm kazâ yöneticileri sorumlu tutulmuşlardır. **KŞS 56 / 249-2** (11-20 Rebî'ü'l-âhir 1156 / 4-13 Haziran 1743).

1789 tarihli bir fermânla, mîrî hazîne nakli ile görevli olan memurlara taşıdıkları her on kese⁹⁹ için bir adet menzil beygiri verilmesi standart hâle getirilmişti¹⁰⁰.

C-Askerî Menziller

Savaşa giden orduların konakladığı, istirahatlarının temin edildiği, iâşe, ikmâl ve gerekli dönemlerde temizlik gibi diğer ihtiyaçlarının görüldüğü mekânlara askerî menziller denilmektedir. Bu menziller savaşın yönüne göre daha önceden tespit edilir, ikmâl ve iâşe maddeleri buralarda hazırlanır ve sefer esnâsında ordunun hizmetine sunulurdu. Askerî menziller büyük ordulara hizmet verdiğinden, yerleşim yerlerinin dışında ve su bulunan geniş düzlükler üzerinde oluşturuluyorlardı.

1-Askerî Menzillerin Menşe'i

Askerî menzillerin esas fonksiyonu orduların lojistik ihtiyacını karşılamaktı. Tarih boyunca, orduların lojistik ihtiyaçlarının başlıca iki şekilde karşılandığı kabul edilmektedir. Bunlardan ilki orduların hareket ettikleri hat boyunca, halkın tahıl stokları ile hayvanlarına el koymak suretiyle gerekli olan maddelerin temin edilmesidir. Diğeri ise orduların karargâhları ile cepheye kadar olan yol hattı boyunca ve savaşın cereyan edeceği alanlarda belirli yerler tespit olunarak, lojistik maddelerinin buralara sistemli bir şekilde nakledilmesi yoluyla sağlanmasıdır. Bu ikinci uygulamada esas olan, sefer esnâsında gerekli olan ihtiyaç maddelerinin vergi karşılığı veya satın alma yoluyla temin edilerek, tasarruflanan yürüyüş güzergâhı üzerinde belirli noktalarda depolanmasıdır. Uygulamalardan ilki bir müddet sonra köylülerin üretim yaptıkları yerleşimleri terk etmelerine sebep olduğu için, nihâyetinde daha sonraki seferlerde orduların ihtiyaçlarının karşılanacağı sahalardan yok olmasına sebebiyet veriyordu. Bu birinci modele en uygun örnek Cengiz Han dönemindeki Moğol orduları ve daha sonra Timur'un orduları verilebilir. Oysa askerlerin ihtiyaçlarını vergiye karşılık sayarak veya bedelini ödeyerek temin etmek ise, ordunun lojistik desteğinin sağlandığı alanların küçülmesini ve yok olmasını engellemektedir¹⁰¹. Bu ikinci model ise İslâm imparatorluk geleneği lojistik sistemini temsil eder¹⁰². Ancak bu mode-

⁹⁹ Osmanlı Devleti'nde ortalama olarak 500 kuruş yerine kullanılır bir tabirdir. Yukarıdaki bilgiye göre her bir 5.000 kuruş için bir menzil beygiri verilmesinin şarta bağlanmış olduğu söylenebilir. Kese için bkz. Pakalın, C.III, s.639.

¹⁰⁰ C.NF. 899, (13 Safer 1204 / 2 Kasım 1789).

¹⁰¹ Halil İncılık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, (Çev. Halil Berktaş), C.I, İstanbul 2000, s.137-138.

¹⁰² İncılık, s.137-138. Ortaçağ İslam devletlerinde güvenlik ve askerî lojistik amaçlı olarak te'sis edilen ribâtlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Georges Marçais, "Ribât", **İA**, C.IX, Eskişehir 1997, s.734-737.

le göre askerlerin ihtiyaclarının karşılanması devletler için, altından kalkılması oldukça güç malî bir yük getirmektedir¹⁰³.

İran, Selçuklu¹⁰⁴ ve Bizans geleneklerinin etkisi altında Osmanlı Devleti'nde askerî lojistik daha sistematik bir biçimde organize edilmiştir¹⁰⁵. Bunların yanında Osmanlı Devleti'nin, kuruluşundan itibaren devamlı savaş yapmak durumunda olması ve gazâ ruhunu her vakit canlı tutması sebebiyle¹⁰⁶ askerî lojistik konusunda çağdaşlarına göre oldukça ileri durumda oldukları, yabancı araştırmacıların bile takdir ettikleri bir hakikattir¹⁰⁷.

2-Askerî Menzillerin Tespiti

Askerî menzillerin organizasyonunda ilk adım merkezden cepheye kadar orduların izleyeceği yol ile bu yol boyunca menzil yerlerinin tespit olunmasıdır¹⁰⁸. Bu işlem ordu sefere çıkmazdan çok önce yapılırdı. Bunun için yollar üzerinde bulunan kâdılıklara birer fermân gönderilerek, yolların durumu sorulur ve kâdılıklardan gelen cevaplara göre sefer yolunun güzergâhı belirlenirdi¹⁰⁹. Devletin yetkili organları tarafından askerî menzillerin yerlerinin belirlenmesinde, o günün ulaşım taşıtlarının iletim imkanları ile askerlerin günlük yürüyüş kapasitesi mühim bir rol oynamaktadır. Bunun yanında ana yollar üzerinde, ordunun konaklayabileceği genişlikte su bulunan yerler tespit etmenin ve bunu günlük yürüyüş mesâfesine uygun bir yere düşürmenin zorluğu da ortadadır¹¹⁰. Bu yüzden askerî menziller bazen ana yolların dışında uygun yerlerde tespit

¹⁰³ Ertaş, s.93.

¹⁰⁴ Selçuklularda askerî lojistik ile ilgili olarak Nizâmü'l-mülk şu şekilde bir düzenleme önermiştir: "*Padişahın yüce alayı hareket edince, ineceği her merhalede ve konaklama yerinde ot ve erzak hazır bulunmuyor ve birçok zahmet ve gayretle elde etmek gerekiyor veya raiyyet'den salma ile almak icabediyor. Bu caiz olmaz; padişahın geçeceği bütün yollara, konaklama yeri köye ve çevresine -eğer burası İktâ ise, hass yapılmalıdır-, bir ribata ve bir köy olmayan her yere, -o köyün yakınına onun hasat mahsullerini cem etmek için el konmalıdır. Böylece eğer ihtiyaç duyulursa sarf ederler. Eğer oraya gitmezlerse, satsınlar ve parasını hazîneye getirsinler. Böylece reâya sıkıntıya düşmesin ve ot yüzünden işde bir aksaklık meydana gelmesin*". Nizâmü'l-mülk, **Siyâset-nâme**, (Yay. Haz. Mehmet Altay Köymen), 1000 Temel Eser / 89, İstanbul 1990, s.126.

¹⁰⁵ İnalçık, s.137-138.

¹⁰⁶ İşbilir, s.151.

¹⁰⁷ Hans Georg Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerindeki Lojistik Sorunları", **Osmanlı Araştırmaları**, II, İstanbul 1981, s.193.

¹⁰⁸ Halaçoğlu, **Menziller**, s. 17.

¹⁰⁹ Mehmet İnbaşı, **Ukrayna'da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)**, İstanbul 2004, s.56.

¹¹⁰ Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Muradın Bağdat Seferi Menzılname (Bağdat Seferi Harp Jurnalı)", **Belgeler**, C. XIII, S.17, Ankara 1988, s.43.

olunmaktaydı. Bu tür durumlarda ise en öncelikli tercih su kaynaklarının bulunduğu mekânlardı¹¹¹. Sefer yolunun tespitinde olduğu gibi, askerî menzillerin yerlerinin belirlenmesinde de ordunun geçeceği yol üzerinde bulunan kâdıllardan alınan raporlar büyük ölçüde etkili olmaktadır¹¹².

3-Askerî Menzillerin Organizasyonu

Askerî operasyonların başarıya ulaşmasına büyük ölçüde etki eden unsurlardan biri de askerlerin ihtiyacı olan lojistiğin tedârik edilmiş olmasıdır. Sefer kararından sonra Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran meselelerden birisi asker için erzâk ve ağırlıklarını taşıyan hayvanlar için yem temini olmaktadır¹¹³. Bunun için sefer kararından hemen sonra, seferin yönüne göre orduların konaklayacağı menziller tespit edilmekte, bu doğrultuda kâdıllara iâşe maddelerinin türleri, miktarları ve teslim etmeleri gereken menzillerin adları bildirilmekteydi¹¹⁴. Askerî menzillerin düzenlenmesi, çok kapsamlı bir organizasyon olduğu için bir çok görevlinin eşgüdümlü olarak çalışmasını gerekiyordu. Askerî menzillerin organizasyonunda genel olarak Başmuhâsebe ve Mevkûfat Kalemi olmak üzere iki dâirenin birlikte çalıştıkları görülmektedir.

Buna göre, Başmâhasebe Kalemi'ne bağlı olarak askerî menzillerde görev yapan eminlikler şunlardır: Odun Eminliği, Peksimet Eminliği, Arabacıbaşı Eminliği, Mükâricibaşılık, Sarbânbaşılığı, Ekmekçibaşılığı, Kassabbaşılığı ve Nüzul Eminliği'dir.

Mevkûfât Kalemi'ne bağlı olan Nüzul Eminliği, Dakîk Eminliği, Şa'îr Kâtibliği, Mübâya'a Mübâşirliği, Arabacıbaşılığı, Mükâricibaşılığı, Sârbânbaşılığı, Na'n Kâtibliği, Peksimet Eminliği, Odun Eminliği, Kiyâh Eminliği ve Saman Eminliği'dir¹¹⁵. Gerek Başmuhâsebe ve gerekse Mevkûfât Kalemi'ne bağlı yukarıda ismi sayılan eminlikler, askerî menzillerin organizasyonu esnâsında, isimleriyle müsemma olan işleri yürütmekteydiler. Ayrıca bu iki dâireye bağlı

¹¹¹ Çetin, s.41.

¹¹² M. Nuri Türkmen, **Kamanîçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2002, s.19.

¹¹³ İşbilir, s.151.

¹¹⁴ Halaçoğlu, **Menziller**, s.17.

¹¹⁵ Sefer organizasyonunda, Başmuhasebe ve Mevkufât Kalemleri ile bunlara bağlı birimlerin sorumlulukları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Mustafa Nuri Türkmen, "İkinci Lehistan Seferinin Lojistik Üsleri", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.1, (Şubat), Ankara 2003, s.24-38.

görevliler askerî menzillerin düzenlenmesi esnâsında eş güdümlü olarak çalışmaktaydılar.

Osmanlı Devleti, menzillere sevk edilecek ihtiyaç maddelerini *nüzul* adı verilen ve sefere yakın olan yerlerden aynî, uzak olan bölgelerden ise -nakil güçlüğü dolayısıyla- nakdî olarak topladığı vergilerle karşılamaktaydı¹¹⁶. Nüzul zahîresinin toplanması, çuvalanıp belirlenen menzillere götürülerek ordu nüzul eminine, ya da mîrî zahîre ambarlarına teslim edilmesi, zaman zaman merkezden görevlendirilen mübâşirler vâsıtasıyla yürütülse de umumiyetle kâdıların uhdelerine tevdi' edilen bir vazifeydi¹¹⁷. XVI. yüzyıl sonlarında avârız ve nüzulün nakde dönüşmesi sonucu *sürsât* adı verilen bir vergi türü daha ortaya çıkmıştır. Ancak, nüzulden farklı olmak üzere sürsât vergisine tâbi' olan zahîreye, piyasanın hayli altında da olsa, devletin ta'yîn ettiği bir ücret ödenmektedir. Nüzul ve sürsâtın yeterli olarak toplanamadığı dönemlerde ise serbest piyasa şartları ile zahîre alımına gidilmektedir¹¹⁸.

4-Askerî Menzillerin Fonksiyonları

Osmanlı Devleti'nde askerî menziller, orduların hareketleri esnasında ihtiyaçlarının temin edildiği yerlerdi¹¹⁹. Bunun yanında cephede ihtiyaç duyulan yiyecek maddeleri ise, ulaşım imkanları bakımından stratejik konumda olan bölgelere ileri menzillerin zahîresini yığmak ve korumak için zahîre depoları inşa edilmek suretiyle sağlanmıştır¹²⁰.

Askerî menzillerin yerlerinin tespitinde suyun önemli bir etken olduğu yukarıda belirtilmişti. Bunun en büyük sebebi ise suyun, gıda maddelerine oranla daha fazla miktarda kullanılması ve mevcut olmaması durumunda menzillere taşınmasının çok zor olması idi. Askerler ile binek ve nakliye hayvanlarının içme sularının karşılanması yanı sıra, gerek askerî personelin gerekse araç-gereçlerin temizliği için de çok miktarda suyun kullanıldığını tahmin etmek zor değildir. Özellikle ordu mensuplarının Müslüman olduğu da düşünülürse suyun temizlik (abdest ve taharet) açısından önemi daha da iyi anlaşılır. Bunun yanında yemeklerin pişirilmesi ve bulaşıkların yıkanması için de yine su gereklidir. Bu sebeple askerî menzillerin en önemli fonksiyonlarından biri de askerler ve

¹¹⁶ Güçer, s.69.

¹¹⁷ İşbilir, s.151.

¹¹⁸ İşbilir, s.152.

¹¹⁹ Halaçoğlu, **Menziller**, s. 17.

¹²⁰ Türkmen, Lojistik, s.71.

orduda kullanılan hayvanlar için hayatî olan suyun temin edildiği mekânlar olmalarıdır¹²¹.

Sefer organizasyonu açısından askerî menzillerin lojistik hizmetleri öne çıkmakla birlikte, diğer hizmetlerinden pek bahsedilmemektedir. Bunlardan ilki menzillerin yolculuk hâlinde olan orduların günlük yürüyüşlerden sonra dinlenebilecekleri ve cepheye kadar zinde kalmalarını sağlayacak mekânlar olmalarıdır. Bunun yanında askerî menziller, sefer kararından sonra merkezden gönderilen fermânlar doğrultusunda eyâletlerde bulunan kapıkulu askerleri ile sipahilerin orduya katıldığı toplanma merkezleriydiler¹²². Hatta bir günden fazla konaklanan büyük menzillerde ordunun sayımı ve teftişi yapılmak suretiyle ordu sürekli olarak disiplin altında tutulabilmekteydi¹²³. Askerî menzillerde ordunun nasıl konakladığı hakkında elimizde yeterince malumât bulunmamaktadır. Ancak özellikle padişahların katıldığı seferlerde menziller aynı zamanda devletin merkezi gibi işlev görüyorlardı.

D-Surre ve Hac Menzilleri

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de farklı ırk ve devletten binlerce Müslüman, farz olan hâc ibâdetini ifâ etmek için Mekke ve Medine'ye giderler, ibâdetlerini ifâ ettikten sonra da hacı pâyesine erişmiş olarak memleketlerine dönerlerdi. İçerik ve ma'nâ olarak günden bugüne pek değişmeyen bu ibâdet, ulaşım şartları açısından değerlendirildiği zaman, günümüzden çok farklı bir zeminde gerçekleşmekteydi.

Osmanlı döneminde hac yolculukları ortalama olarak üç ay kadar sürerdi¹²⁴. Hac menzillerinin ortaya çıkışı da bu yolculuk süresiyle alakalıydı. Bu sebeple hac yolcularının ve surre alayını yerine ulaştırmakla görevli olan kâfilenin istirahatını, iâşesini ve güvenliğini sağlayacak mekânlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Hac kâfilelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere uğradıkları ve konakladıkları mekânlar hac menzilleri olarak anılmıştır. Askerî menzillerin yerlerinin tespitini merkezî idâre yaparken, hac menzillerinin yerlerinin belirlenmesine müdâhil olmamaktaydı. En azından İstanbul-Halep arası hac menzilleri, muhtemelen zamanla konaklanması âdet olan yerlerden oluşmaktaydı. Ancak bu yer-

¹²¹ Askerî menzillerde su kaynaklarının kullanışı hâle getirilmesi için mimar ve su yolcular görevlendirilmekteydi. Türkmen, **Kamanıçe**, s.46.

¹²² Tahsin Ünal, **IV. Murat ve Bağdat Seferi**, (Yayına Hazırlayanlar: Ali Güler, Suat Akgül), Ankara 2001, s.79.

¹²³ Ünal, s.97.

¹²⁴ Atalar, s.46.

ler, surreyi götüren görevliler ile hacıların güvenliğinin sağlanabileceği, yine kâfile mensuplarının iâşe ve ibâtelarını karşılayabilecekleri, alış-veriş yapabilecekleri kazâ, kasaba ve büyük köyler olmak üzere, yerleşim birimlerinde tespit olunmaktaydı¹²⁵.

Osmanlı topraklarından hacca gidenler büyük ölçüde, devlet tarafından organize edilen iki büyük kervâna dâhil olarak yolculuk yaparlardı. Bunlardan biri Şam'dan, diğeri ise Kahire'den hareket ederdi. Anadolu ve Rumeli'de yaşayan hacı adayları, genellikle Anadolu'nun sağ kol güzergâhını takip ederek, Şam'daki kervâna dâhil olurlardı. Yine bu yolu kullanan hacılar, genellikle surre alayları ile birlikte yolculuk yaparlardı¹²⁶. Merkezî idâre tarafından, hac yolu üzerinde bulunan taşra yöneticilerine, hac kâfilesi daha İstanbul'dan hareket etmeden önce¹²⁷ fermânlar gönderilerek, gerekli hazırlıkların yapılması sağlanırdı, ki bu hazırlıklar daha çok surre alayı ile hac kâfilesinin zarar görmeden, Mekke ve Medine'ye ulaştırılmaları ile ilgiliydi¹²⁸. Surre alayı ile hacı adaylarından oluşan kâfilenin hem konakladıkları menzillerde, hem de yolculukları esnâsında güvenlikleri, merkezin emri ile, taşra yöneticileri tarafından sağlanmaktaydı. Bu yöneticiler arasında vezirler, beylerbeyleri, sancak beyleri, kâdılar, mütesellimler, kethüdâ yerleri ve yeniçeri serdârları yanında a'yân-ı vilâyet de bulunmaktaydı¹²⁹.

¹²⁵ Bkz. Armağan, s.82-91.

¹²⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerrerme Emirleri**, Ankara 1972, s.57.

¹²⁷ Hac kâfilesi İstanbuldan Receb ayının ortalarında hareket etmekteydi. Armağan, s.83.

¹²⁸ 21-29 Cemâziye'l-âhir 1170 (4-12 Mart 1660) tarihinde Edirne'den Şam-ı şerife kadar Anadolu'nun sağ kolu üzerindeki tüm yöneticilere gönderilen bir fermânda "...işbu sene-i mübârekeke surre emîni olan kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Hüseyin zîde mecduhu ile mu'tâd-ı kadîm üzere haremeyn-i şerîfeyn fukarâsına irsâl olunan surre her kangınızın taht-ı kazâsına varup vâsıl olursa bir mahfûz yerde kondurup ve gece ile bekledüp ve mahûf ve mutâhara olan mahallerde yanına yarar adamlar ve kulağuzlar koşup emîn ve sâlim birbirinize irsâl ve mahal-i mezbûra isâl eylemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuştur..." denilerek surre alayının güvenliğinin sağlanması yol üzerindeki yöneticilerinden istenmiştir. Sak, s.452. Hacıların güvenliği ile ilgili muhtelif tarihlerde gönderilen hükümler için ayrıca bkz. **KŞS 24** / 283-2 (20 Rebî'ü'l-evvel 1089 / 12 Mayıs 1678); **KŞS 62** / 107-2 (1-10 Receb 1189 / 28 Ağustos-6 Eylül 1775).

¹²⁹ Meselâ 1-10 Receb 1162 / 17-26 Haziran 1749 tarihinde, Üsküdar'dan Şam'a varınca yol üzerinde ve yemîn ve yesârında bulunan vüzerâ-yı izâm, beylerbeyleri, sancak beyleri, kâdılar, mütesellimler, kethüdâ yerleri, yeniçeri serdârları, hâs ve evkâf zâbitleri ve a'yân-ı vilâyete gönderilen bir fermânda Haremeyn-i şerîfeyn ahâlisine gönderilen surre-i hümayûnla hüccâcın yollarda ve menzillerde muhâfazalarına dikkat edilmesi, mahal-i maksûda eriştirilmeleri için her kimin kazasından geçerse birbirilerine emîn ve sâlim bir şekilde ulaştırılması, tehlikeli olan yerlerde yanlarına güvenilir adamlar koşulması emredilerek, hem surre alayının hem de hacı adaylarının güvenliğinin sağlanması istenmektedir. **KŞS 57** / 149-1.

II-AKŞEHİR MENZİLLERİ

A-Akşehir'in Konumu ve Stratejik Önemi

Akşehir, İç Anadolu'nun güney-batı kısmında, Sultan dağlarının doğu eteğinde, aynı adı taşıyan gölün 8-9 km. güneyinde, deniz seviyesinden 1020 m. yükseklikte, Konya'nın 135 km. kuzey-batısında, Konya-İstanbul karayolu ile Anadolu-Bağdat demiryolu üzerinde yer alan Konya'ya bağlı büyük bir ilçedir¹³⁰. Bugün ilçenin doğusunda Ilgın, kuzey-doğusunda Tuzlukçu, güney-doğusunda Doğanhisar ilçeleriyle, güneyinde Isparta ve batısında da Afyon ilinin toprakları bulunmaktadır.

Şehir ilk olarak milattan önce III. yüzyılda Makedonyalı bir prens olan Philomelos tarafından Philomelion adı ile kurulmuştur. Roma imparatorluk döneminin başından itibaren Asia eyaletinin, imparator Diocletanus'tan itibaren de Pisidia eyaletinin sınırları içinde yer almıştır. Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti idaresine girerek Akşehir adı ile anılmaya başlamıştır. Bu dönemde sultanlara yakın olanlara ve beylere temlik veya has olarak verilen Akşehir, bu devletin zayıflaması üzerine, bölgede kurulan Türkmen beyliklerinin mücadelesine sahne olmuştur. Bir ara Eşrefoğulları tarafından ele geçirildiyse de daha sonra Hamidoğulları Beyliği'nin eline geçmiştir. Bu beyliğin Karamanoğulları ile yaptığı mücadelelere de şahit olan Akşehir, 1381'de Hamidoğulları beyi Kemâleddin Hüseyin Bey tarafından Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Karaağaç ve Isparta ile birlikte Osmanlılara satıldı. Şehir bundan sonra da Osmanlılarla Karamanoğulları arasında ortaya çıkan nüfuz mücadelesine sahne oldu. Nihayet Fâtiş Sultan Mehmed'in 1468'de Karamanoğulları Beyliği'ne son vermesinden sonra kesin olarak Osmanlı idaresine girdi¹³¹.

Kanunî dönemine kadar idarî statüsü hakkında açık bir bilgi bulunmayan Akşehir, 1525'ten itibaren Karaman Eyâleti'ne bağlı bir sancak oldu. Sancağın bu tarihteki kazaları merkezden başka, İshaklu, Çimeneli, Ilgın, Belviran ve Aladağ idi. Sancaklık statüsünü XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam ettiren Akşehir, XIX yüzyılın ortalarından itibaren Konya'nın bir kazası haline gelmiş-

¹³⁰ Akşehir hakkında bkz. Besim Darkot, "Akşehir", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, Eskişehir 1997, s.277 ; "Akşehir", **Türk Ansiklopedisi**, C.I, 380-381; Alâeddin Ceylan, **Kanûnî Zamanında Akşehir Kazası**, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1993; Tahsin Samur, **Akşehir'deki Türk Mimâri Eserleri**, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1990.

¹³¹ İlhan Şahin, "Akşehir", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul 1989, s.298.

tir. Bu dönemde Akşehir'in Doğanhisar ve Cihanbeyli adıyla iki nahiyesi mevcuttu¹³².

XVI. ve XVII. yüzyıllarda çeşitli vesilelerle bölgeyi gören seyyahlar Akşehir hakkında çok değerli bilgiler vermişlerdir. XVI. yüzyılda, ayrı ayrı tarihlerde, Akşehir'den geçen Arap seyyahlardan Gazzi (1529) ve Mekki (1557) yaptıkları seyahatler esnâsında gördükleri Akşehir'i anlatmışlardır. Bu hususta Gazzi: "Akşehir, güzel şirin bir şehirdir. Burası Karamaniye ülkesinin sonu ve en iyi bir yeridir... Karı andırır beyaz, dama taşı gibi muntazam evleri vardır. Bol sulu ve yeşil bahçelerinde çeşitli, güzel ve pek bol meyve yetişir... Hoş, tatlı ve güzel, göz yaşı gibi berrak ve temiz suları süzüle süzüle akıyor ve etrafa hayat saçıyor. Bu şehrin zengin çarşıları, büyük mescidleri ve kadim hamamları ve şehrin yakınında büyük bir çimenlik vardır..." diyerek Akşehir'in güzelliklerinden bahsetmektedir. Mekki ise "Akşehir hoş, temiz, binâları güzel bir yerdir. Burada Hasan Paşa'nın imaretine indik..." demektedir¹³³.

1639'da Akşehir'den geçen Evliya Çelebi ise şehirden: "Konya'nın kuzeyinde olup, Konya onun kible kısmında ve üç günlük uzaklıktadır. On yedinci enlem dâiresinin ortasında olup, suyu ve havası soğuktur. Yâni yazı yaz, kışı kıştır... kalesi, bir tepe üzerindedir. Fethinde güçlük çekildiğinden haraptır... şehri bağık, bahçelik içinde olup, iki katlı tahtadan yapılmış süslü ve güzel evleri vardır. Mescidleri, tekkeleri, medreseleri, mektepleri, han ve dükkanları ve mezat yerleri vardır. Suyu ve havası latîf olduğundan, halkın sağlam yapılı olması tabiidir..."¹³⁴ şeklinde sitayişle bahsetmektedir.

Osmanlı Devleti yol sistemine göre İstanbul'dan çıkıp, Hicaz'a kadar giden Anadolu'nun Sağ Kol Güzergâhı'nda bulunan Akşehir¹³⁵, coğrafi konumu ve özellikleri itibâriyle işlek bir yol üzerinde bulunuyordu¹³⁶. Sağ Kol Güzergâhı, Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye ulaşan hacıların, surre alaylarının ve ulakların ana yol güzergâhı konumundaydı¹³⁷. Akşehir'in İshaklı'ya kadar olan kısmı, eski askerî ve ticarî yolun dar bir geçidini teşkil ederdi. Kuzeyden veya

¹³² Şahin, s.299.

¹³³ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnâmesi", **Tarih Semineri Dergisi**, 1/2, İstanbul 1937, s.37.

¹³⁴ Mehmet Zillioğlu EVLİYA ÇELEBİ, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, (Sadeleştirenler: Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Mümin Çevik), C.I-II, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1996, s.764.

¹³⁵ Halaçoğlu, **Devlet Teşkilâtı**, s.165; Şentürk, "Ulaşım Teşkilâtı", s.908.

¹³⁶ Nasûhü's-Silâhî (Matrakçı), **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han**, (Yay. Haz. Hüseyin G. Yurdaydın), Ankara 1976, s.56.

¹³⁷ Altunan, s.913; Şentürk, "Ulaşım Teşkilâtı", s.908.

güneyden gelen ordular bu dar sahadan geçmek zorundaydılar¹³⁸. Bu açıdan bakıldığında Akşehir, askerî olduğu kadar siyasî, dinî ve sosyal açılardan da önemli bir yol üzerinde bulunuyordu. Bilhassa XVI. yüzyıldan itibaren devlet, Hac Yolu'nun bulunduğu ana güzergâhlar üzerinde emniyet ve intizamı sağlamak için büyük gayretler göstermiş, konaklama noktalarını mimarî yapılarla donatmış, içtimâî, iktisâdî ve siyasî hayatı doğrudan doğruya tesiri altına alan müesseseleri te'sîs etmiştir¹³⁹. XVIII. yüzyılda Karaman Eyâleti'nden itibaren Hac Yolu üzerindeki hanların şenlendirilmesi ve ta'mîrine başlanmış olup, 1720 yılından itibaren eşkıyaya karşı yolların emniyetini sağlamak amacıyla büyük bir çalışma içine girilmiş ve bu işe dergâh-ı mu'allâ kapıcıbaşlarından el-Hac Mehmed Bahri Ağa memur edilmiştir. Yine aynı yıl Akşehir ile Ilgın arasında bulunan ve yeniden imâr edilen Argıthanı eşkıya tehdidi altında olan önemli bir mevkide olup, öncelikli olarak câmi', mekteb, hamam, mahkeme ve su yolları yapılarak Akşehir'deki başıboş re'âyânın buraya nakli için Konya vâlisi ile Akşehir kâdisına emirler gönderilmiş, aynı şekilde Ilgın kâdisından 30-40 hâne ziraat yapabilecek vasıfta başıboş re'âyâ temin edilmesi istenmiştir. Devlet, Argıthanı'nın şenlendirilmesi için buraya 200 hâne toplamayı tasarlamış olmasına rağmen, 135 hâne yerleştirebilmiştir¹⁴⁰. Bununla birlikte Akşehir, Osmanlı döneminde önemli bir ticaret yolu olan İstanbul-Bağdat güzergâhı üzerinde bulunmasından dolayı ticarî açıdan büyük gelişmeler göstermiştir¹⁴¹.

Osmanlılar döneminde işlek bir cadde olan Anadolu'nun Sağ Kol Güzergâhı üzerinde bulunan Akşehir, resmî evrâk taşıyan ulaklara, ibâdet amaçlı yolculuk eden hacılara ve hareket hâlinde olan ordulara hizmet veren Osmanlı Devleti menzil sistemlerinin önemli bir parçası olmuştur. Burada, Akşehir'de bulunan ve değişik amaçlarla hizmet veren Akşehir menzilleri hakkında bilgiler verilecektir.

B-Akşehir Haberleşme Menzili (Akşehir Menzilhânesi)

Akşehir Menzilhânesi'nin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1056 / 1646 tarihli bir belgeye göre, bu tarihte Akşehir'de bir menzilhâne

¹³⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, **Akşehir Nasreddin Hocanın Şehri**, İstanbul 1945, s.116'da Akşehir için: "...Orta Anadolu'nun bir demir kapısıdır. Kafkasya'daki Bâbü'l-Ebvab=Demirkapı ne ise Akşehir'de odur..." diyerek Akşehir'in stratejik önemini vurgulamaktadır.

¹³⁹ Köprülü, s.549; Şentürk, "Ulaşım Teşkilâtı", s.907.

¹⁴⁰ Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı**, İstanbul 1987, s.110; Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1991, s.100.

¹⁴¹ Şahin, s.299.

olduğu açıkça görülmektedir¹⁴². Akşehir ahâlisinin avâız ve bedel-i nüzulleri karşılığı uhdelerinde olan Akşehir Menzilhânesi¹⁴³, muhtemelen 1102 / 1691 yılında, menzil sisteminde yeniden düzenleme yapıldığı sırada, mu'ayyen statüsüne kavuşmuş olmalıdır¹⁴⁴. Akşehir Menzilhânesi'nin, İstanbul yönünde olmak üzere, kendinden bir önceki menzil olan İshaklı Menzilhânesi'ne uzaklığı 5 saat, kendinden sonraki menzil olan Ilgın Menzilhânesi'ne ise uzaklığı 9 saattir¹⁴⁵. Bu menzilin Beyşehir'e olan mesâfesi 12, İstanbul'a ise 85 saattir¹⁴⁶. Akşehir Menzilhânesi bağlantılı olduğu menzil noktalarına çok uzak olmadığından -Ilgın ve Karapınar menzillerinde olduğu gibi- idâresinde mesâfenin uzaklığından kaynaklanan sıkıntılar pek yaşanmamıştır¹⁴⁷.

1704 senesinde Akşehir Menzilhânesi'nin 35 avâız hânesinden müteşekkil bir ocaklığı olduğu görülmektedir. Yine senelik beygir masraflarının 344 kuruşluk¹⁴⁸ kısmı bu 35 avâız hânesinden tahsil edilmekte, kalan kısımları ise ulak ücretinden ve hazîne-i âmireden karşılanmaktaydı. Meselâ 1704 senesinde Akşehir menzilcisi olan es-Seyyid Mustafa menzil hizmetini yarıda bırakmış, bunun üzerine kazâ ahâlisi ile a'yânı, Mehmed ve Sefer adlı iki kişinin menzili ortak işletmelerini uygun görerek, merkeze kâdı vâsıtasıyla mürâca'atta bulunmuşlar ve merkez de bu isteğe olumlu bakarak, durumu onaylamıştır. Yine aynı sene mîrî menzil beygiri 9 adet olup, bir adet beygirin senelik masrafı 147,5 kuruş olmak üzere, toplam 1327,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Beygirlere âit masrafın 675 kuruşu ulak ücretlerinden, 344 kuruşu menzilciyân köylerinin

¹⁴² **Mühimme Defteri 90**, s.82, Belge 102.

¹⁴³ Halaçoğlu, **Menziller**, s.58.

¹⁴⁴ Bunu kesin olarak teyit edecek bir belgeye sahip olunamamakla birlikte, 1646 tarihinde Akşehir'de müstakil bir menzilhânenin bulunması bu fikri kanıtlar niteliktedir. **Mühimme Defteri 90**, s.82, Belge 102. Yine 1118 / 1706 tarihinde Akşehir'de mu'ayyen vasıfta bir menzilhânenin bulunması bu fikri teyit etmektedir. **D.MKF. 27920** (2 Rebî'ü'l-evvel 1119 / 6 Haziran 1707).

¹⁴⁴ Halaçoğlu, **Menziller**, s.58.

¹⁴⁵ **D.MKF. 28705**, s.12 (29 Safer 1143 / 13 Eylül 1730); **D.MKF. 28873**, s.12 (17 Safer 1145 / 9 Ağustos 1732); **C.NF.1565**, s.9 (18 Şa'bân 1191 / 21 Eylül 1777); **KK. 3036**, s.14 (2 Safer 1149 / 12 Haziran 1736).

¹⁴⁶ Halaçoğlu, **Menziller**, s.132.

¹⁴⁷ Ilgın-Konya arasındaki mesâfeden dolayı, Ilgın ahâlisi "Kasabamız ile Konya arası 18 saat mahaldir bargirlerimiz takat götürmez" şeklinde arz-ı hâl göndermişlerdir. **KŞS 31** / 285-1 (28 Receb 1097 / 20 Haziran 1686). Ayrıca Eski-il kâdısı dîvân-ı hümâyûna arz gönderip: "...Konya ile Karapınar menzillerinin mesâfesi ba'îd olup, senede çok sayıda bargirler helâk ve bu takrîb ile mesârif-i kesîreler var ..." diyerek, Konya-Karapınar arasındaki mesâfenin, Karapınar Menzilhânesi'nin düzenli işletilmesini olumsuz yönde etkilediğinden şikâyet etmektedir. **KŞS 52** / 262-1 (23 Zi'l-hicce 1143 / 29 Haziran 1731).

¹⁴⁸ **C.NF. 1361** (20 Muharrem 1116 / 6 Mayıs 1704); Halaçoğlu, **Menziller**, s.167.

avâriz ve bedel-i nüzul mallarından ve geri kalan 308,5 kuruş da hazîne-i âmireden karşılanmıştır¹⁴⁹. Akşehir Menzilhânesi'nin gelirleri bunlarla sınırlı değildir. İn'âmât defterleri vâsıtasıyla, bir dönem içinde bir menzilhânedeki in'âm hükmüyle verilen toplam beygir sayısına göre, dönem sonlarında hazînedeki ödenen in'âmât ücretleri de Akşehir Menzilhânesi'nin gelirleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. İn'âmât ücretleri, bir dönem içinde menzilhânedeki in'âm hükmüyle verilen toplam beygir sayıları ile beygirlerin toplam kullanıldıkları saatler çarpılmak suretiyle hesaplanmaktaydı. Daha sonra ise toplam beygir sayısından, sürücülere verilen toplam beygir sayıları düşülmek suretiyle yalnızca ulakların kullandıkları beygirler, ücret için yapılan hesaplama dâhil edilmekteydi. Tüm bu işlemler, tutulmuş olan defterlerin arka sayfalarında düzenlenen çizelgeler vâsıtasıyla ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir. Bu defterler tüm işlemlerden sonra, bir nevi mahsûb edilmesi gereken bir fatura olarak, Akşehir kâdısı/kâdıları tarafından merkeze gönderilmekteydi¹⁵⁰. Muhtelif tarihli in'âmât defterlerine göre, XVIII. yüzyılda, bazı senelere âit, Akşehir Menzilhânesi'nin in'âmât gelirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo : I
Akşehir Menzilhânesi'nin İn'âmât Gelirleri

Tarih	Brüt Tutar	Tenzilât			Nakit Olarak Menzilhâneye Ödenen
		Önceki Seneye Kıyas ile	Ocaklık veya İrsaliyeden Takas Olunan	Küsurattan Yapılan	
1706-07 ¹⁵¹	95.840	12.362	-	-	83.478
1721-22 ¹⁵²	221.970	79.970	8.014	123.986	10.000
1730 ¹⁵³	106.750	13.090	-	-	93.660
1732 ¹⁵⁴	38.320	11.490	3.830	-	23.000
1734-35 ¹⁵⁵	156.360	46.900	19.460	46.695	43.305

¹⁴⁹ C.NF. 1361.

¹⁵⁰ Örnek olarak bkz. **KK. 3035**, s.17 (15 Şa'bân 1147 / 28 Aralık 1734).

¹⁵¹ 6 Mayıs 1706-6 Mayıs 1707 / Rûz-ı Hızır 1118-Rûz-ı Hızır 1119, **D.MKF. 27920**, s.11 (2 Rebî'ü'l-evvel 1119 / 6 Haziran 1707).

¹⁵² 6 Mayıs 1721-6 Mayıs 1722 / Rûz-ı Hızır 1133-Rûz-ı Hızır 1134, **D.MKF. 28344**, s.17 (20 Zî'l-hicce 1134 / 1 Ekim 1722).

¹⁵³ 6 Mayıs 1730-1 Ağustos 1730 / Rûz-ı Hızır 1142-16 Muharrem 1143, **D.MKF. 28705**, s.12 (29 Safer 1143 / 13 Eylül 1730).

¹⁵⁴ 6 Mayıs 1731- 14 Ağustos 1731 / Rûz-ı Hızır 1143-10 Safer 1144, **D.MKF. 28873** (17 Safer 1145 / 9 Ağustos 1732).

1756-57 ¹⁵⁶	94.580	8.090	-	-	86.490
1776 ¹⁵⁷	131.580	7.894	14.686	12.000	97.000
1777-78 ¹⁵⁸	395.910	23.754	22.156	120.000	230.000

Akşehir Menzilhânesi'ne âit muhtelif yıllardaki in'âmât gelirlerinin gösterildiği yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, menzilhâne için in'âmât ücretinin en yüksek olarak hesaplandığı dönem 1777-1778 yılları arasındadır. Bu dönem içinde, in'âm hükmüyle gelip-geçen ulakların kullanımı için, Akşehir Menzilhânesi'ndeki beygirler toplam 39.591 saatlik mesâfe kat etmişlerdir. Menzil beygirlerinin kat ettikleri bu mesâfenin karşılığında ise devlet Akşehir Menzilhânesi'ne 395.910 akçe borçlanmıştır. Dönem sonunda Akşehir kâdısının marifetiyle merkeze gönderilen in'âmât defterine göre, 23.754 akçesi önceki yıllarda yapılan indirimler ile doğru orantılı olarak, ana meblağdan düşülmüştür. Geriye kalan miktardan 22.156 akçelik kısmı ise Akşehir Menzilhânesi'nin ocaklıklarından havâle olunan gelirlere karşılık sayılmıştır. Bundan sonra ise 120.000 akçelik kısmı küsurattan yapılması gereken indirim olarak değerlendirilmiştir. Tüm bunlara göre, brüt tutar üzerinden 165.910 akçe yâni yaklaşık olarak % 42'lik bir tenzilât yapılmıştır. Ayrıca yukarıdaki tabloda verilen rakamlara göre, önceki senelere kıyaslanarak yapılan indirimler ile ilgili bazı dönemlerde devlet tarafından yeni oranların tespit edildiği görülmektedir. Çünkü bu oran 1706-1707 yılları arasında % 12,9, 1721-1722 yılları arasında % 36, 1730 yılında % 12,3, 1732 yılında % 30, 1734-1735 yılları arasında % 30, 1756-1757 yılları arasında % 8,6, 1776 yılında % 6, 1777-1778 yine % 6'dır.

Menzilhânelerde beslenen mîrî beygir sayıları, menzilhânelerin işlek bir yol üzerinde bulunup bulunmamasına bağlı olmakla¹⁵⁹ birlikte, yirmiden fazla mîrî beygir beslemek menzilin kadrosunu aştığı için, genellikle menzilhânelerde bu sayıdan fazlası beslenmezdi¹⁶⁰. Akşehir Menzilhânesi'nde beslenen mîrî beygir sayıları ise şu şekildedir: 1690-94 yılları arasında 4¹⁶¹; 1704¹⁶² ve 1721-25

¹⁵⁵ 6 Mayıs 1734-6 Mayıs 1735 / Rûz-ı Hızır 1147-Rûz-ı Hızır 1148, **KK. 3036**, s.14 (2 Safer 1149 / 12 Haziran 1736).

¹⁵⁶ 6 Mayıs 1756-6 Mayıs 1757 / Rûz-ı Hızır 1169- Rûz-ı Hızır 1170, **D.MKF. 29791**, s.17.

¹⁵⁷ 6 Mayıs-9 Kasım 1776 / Rûz-ı Hızır 1190-Rûz-ı Kasım 1190, **C.NF. 1565**, s.9 (19 Şa'bân 1191 / 22 Eylül 1777).

¹⁵⁸ 9 Kasım 1776-6 Mayıs 1778 / Rûz-ı Kasım 1190-Rûz-ı Hızır 1192, Bkz.. **C.NF. 2622**, s.2, (11-20 Cemâziye'l-âhir 1192 / 7-16 Temmuz 1778).

¹⁵⁹ Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme", s.451.

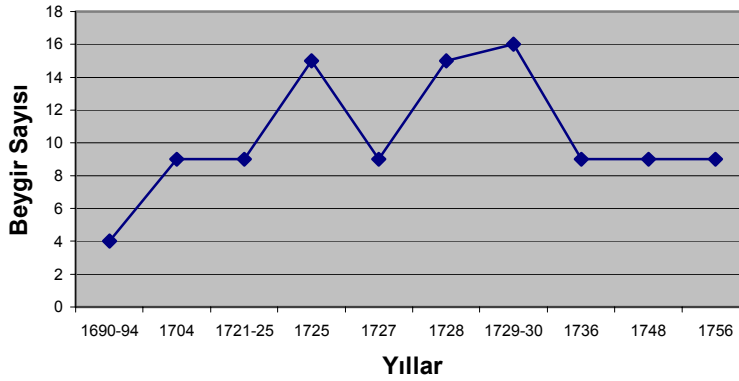
¹⁶⁰ M. Çağatay Uluçay, **18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri**, İstanbul 1955, s.35; Orhonlu, **Derbent Teşkilâtı**, s.43.

¹⁶¹ Halaçoğlu, **Menziller**, s.58.

¹⁶² **C.NF. 1361** (20 Muharrem 1116 / 6 Mayıs 1704).

yılları arasında 9; 1725 yılında 15; 1727 yılında 9¹⁶³; 1728 yılında 15¹⁶⁴; 1729-30 yılları arasında 16; 1736, 1748¹⁶⁵ ve 1756 yıllarında da 9¹⁶⁶ adettir.

AKŞEHİR MENZİLHÂNESİ'NDE BESLENEN MİRÎ BEYGİR SAYILARI

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere, 1691 yılında yapılan düzenleme ile 4 olan Akşehir Menzilhânesi'nin beygir sayısı, XVIII. yüzyılın ilk yarısında 9 ile 16 arasında değişirken, 1736 yılından 1756 yılına kadar olan süreçte bu rakamın 9 olarak sabit kaldığı söylenebilir.

Menzilhânelerde beslenen beygirlerin sayıları, menzilhânenin üzerinde te'sîs edilmiş olduğu yolun işleklik kazanıp yitirmesine bağlı olarak değişmekle birlikte, genellikle menzillerde 20 adetten fazla beygir beslenmez ve daha fazla beygir talebi olduğu zamanlarda ise menzilciler tarafından, halktan kirâlamak suretiyle, beygir tedârik edilirdi. Yapılan kirâ masrafları ise avârız hânelerinden toplanmak suretiyle karşılanırdı¹⁶⁷.

Devlet merkezinde bulunan yöneticilerin emirleri ile taşra yöneticilerine âit emir ve arzları, yerlerine ulaştırılan ulaklara, Akşehir Menzilhânesi'nden muhtelif yıllarda verilen beygir sayıları Tablo II'de gösterilmiştir. Tablodaki bu veri-

¹⁶³ D.MKF. 28353, s.4.

¹⁶⁴ Halaçoğlu, *Menziller*, s.58.

¹⁶⁵ D.MKF. 29712, s.15, (1161 / 1748).

¹⁶⁶ Bozkurt, s.11.

¹⁶⁷ Uluçay, s.35; Orhonlu, *Derbent Teşkilâtı*, s.43.

ler sayesinde in'âm hükümleri vâsıtasıyla yolculuk eden ulaklara, Akşehir Menzilhânesi'nden muhtelif tarihlerde verilen hizmetleri, rakamsal olarak ortaya koymak mümkün olmuştur. Aslında bu rakamlar menzilhânelerin fonksiyonlarını ortaya koymak için somut veriler olması bakımından oldukça önemlidirler.

Tablo : II
XVIII. Yüzyılda Akşehir Menzilhânesi'nden İn'âm Hükümüyle Verilen Menzil Beygirlerinin Dağılımı

Beygirlerin Gönderildiği Menzilhâneler					Toplam Beygir Sayıları		
Dönemler	İlgın		İshaklı		Ulaklara Verilen		Haberleşme İçin Kullanılan
	Beygir	Sürücü	Beygir	Sürücü	Beygir	Sürücü	Toplam Beygir
1706-07 ¹⁶⁸	731	403	601	366	1.332	769	2.101
1721-22 ¹⁶⁹	1.658	645	1455	618	3.113	1.263	4.376
1730 ¹⁷⁰	855	368	596	252	1.451	620	2.071
1732 ¹⁷¹	274	163	274	162	548	325	873
1734-35 ¹⁷²	1.199	652	969	527	2.168	1.179	3.347
1756-57 ¹⁷³	687	312	655	291	1.342	603	1.945
1776 ¹⁷⁴	720	214	742	208	1.462	422	1.884
1777-78 ¹⁷⁵	2.337	604	2062	550	4.399	1.154	5.553

Yukarıdaki tabloya göre, XVIII. yüzyılda Akşehir Menzilhânesi'nden en fazla beygirin verildiği dönem, toplam 5.553 adet olmak üzere, 1777-1778 yılları arası gözükmektedir. Bundan sonra ise alınan beygir sayılarına ve

¹⁶⁸ 6 Mayıs 1706-6 Mayıs 1707 / Rûz-ı Hızır 1118-Rûz-ı Hızır 1119, **D.MKF. 27920**, s.11 (2 Rebî'ü'l-evvel 1119 / 6 Haziran 1707).

¹⁶⁹ 6 Mayıs 1721-6 Mayıs 1722 / Rûz-ı Hızır 1133-Rûz-ı Hızır 1134, **D.MKF. 28344**, s.17 (20 Zî'l-hicce 1134 / 1 Ekim 1722).

¹⁷⁰ 6 Mayıs 1730-1 Ağustos 1730 / Rûz-ı Hızır 1142 -16 Muharrem 1143, **D.MKF. 28705**, s.12 (29 Safer 1143 / 13 Eylül 1730).

¹⁷¹ 6 Mayıs 1731- 14 Ağustos 1731 / Rûz-ı Hızır 1143-10 Safer 1144, **D.MKF. 28873** (17 Safer 1145 / 9 Ağustos 1732).

¹⁷² 6 Mayıs 1734-6 Mayıs 1735 / Rûz-ı Hızır 1147-Rûz-ı Hızır 1148, **KK 3036**, s.14 (2 Safer 1149 / 12 Haziran 1736).

¹⁷³ 6 Mayıs 1756-6 Mayıs 1757 / Rûz-ı Hızır 1169-Rûz-ı Hızır 1170, **D.MKF. 29791**, s.17.

¹⁷⁴ 6 Mayıs-9 Kasım 1776 / Rûz-ı Hızır 1190-Rûz-ı Kasım 1190, **C.NF. 1565**, s.9 (19 Şa'bân 1191 / 22 Eylül 1777).

¹⁷⁵ 9 Kasım 1776-6 Mayıs 1778 / Rûz-ı Kasım 1190-Rûz-ı Hızır 1192, **C.NF. 2622**, s.2 (11-20 Cemâziye'l-âhir 1192 / 7-16 Temmuz 1778).

menzilhânenin işletildiği dönemlere göre, en çoktan en aza olmak kaydıyla sıralama şu şekildedir: 4.376 beygir ile 1721-1722 dönemi, 3.347 beygir ile 1734-1735 dönemi, 2.101 beygir ile 1706-1707 dönemi, 2.071 beygir ile 1730 dönemi, 1.945 beygir ile 1756-1757 dönemi, 1.884 beygir ile 1776 dönemi ve en son sırada da 873 beygir ile 1732 dönemidir. Ancak tabloda miktarları belirtilen beygirlerin, aynı zaman dilimleri içerisinde verilmemiş olması, farklı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Buna göre menzilhânenin hangi dönemlerde daha yoğun olduğunu anlamak için, bütün satırlardaki verileri aylık zaman dilimlerinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu ölçüler dâhilinde, ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır:

Akşehir Menzilhânesi'nin en yoğun olduğu dönem, aylık 690 beygir ortalamasıyla 6 Mayıs 1730-1 Ağustos 1730 tarihleri arasındadır. Bu tarihler, İran'a yapılan sefer ile aynı günlere rastlamaktadır, ki Akşehir Menzilhânesi'nde görülen ulak yoğunluğunun da bu seferden kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Çünkü sefer sırasında haber trafiğinin artması tabiidir.

Yoğunluk olarak ikinci sıradan başlamak üzere diğer dönemlerde ise aylık ortalamalar şu şekildedir: 6 Mayıs 1721-6 Mayıs 1722 tarihleri arası 364, 6 Mayıs-9 Kasım 1776 tarihleri arası 314, 6 Mayıs 1732-2 Ağustos 1732 tarihleri arası 291, 6 Mayıs 1734-6 Mayıs 1735 tarihleri arası 278, 6 Mayıs 1706-6 Mayıs 1707 tarihleri arası ise 175'tir. Menzilhânenin en sâkin olduğu dönem ise aylık 162 beygir ortalamasıyla 6 Mayıs 1756-6 Mayıs 1757 tarihleri arasındadır. Yine yukarıdaki tabloya göre, Akşehir Menzilhânesi'nden her ay ortalama olarak 284 adet beygir verildiği hesaplanmıştır.

Akşehir Menzilhânesi'nden değişik tarihlerde in'âm hükmüyle beygir verilen görevlilerin listesi ve verilen beygirlerin sayısı Tablo : III'de gösterilmiştir. Menzilhâneler daha çok devletin resmî haberleşmesini sağlayan mekanlar olduklarından, beygir verilen görevlilerin de devlet hizmeti yapan kimseler olmaları tabiidir. Tablodan da anlaşıldığı üzere Akşehir Menzilhânesi'nden çokça beygir alan görevliler daha çok vezirlere bağlı kimselerdir. Bunlar arasında en çok beygir kullanan görevli her dönemde vezir ağası olmuştur. Vezir ağası Akşehir Menzilhânesi'nden 1706-1707'de 59 defada 208, 1720-1721'de 147 defada 753, 1729-1730'da 67 defada 478 ve 1734-1735'de de 85 defada 629 beygir almıştır. Vezir ağasından sonra en çok beygir kullanan görevliler ise vezir çukadârı, vezir kethüdâsı, kapıcılar başı ve defterdârdır. Bu görevlilerin genellikle merkezden gönderilen resmî nitelikli yazıları taşraya ulaştırmakla görevli kimseler oldukları düşünülmektedir.

Akşehir Menzilhânesi'nin Anadolu yol sisteminde Sağ Kol üzerinde bulunmasından dolayı bu güzergahta bulunan bazı vâlılerin de bu menzilden sıkça faydalandıkları görülür. Meselâ bunlar arasında Konya, İç-il, Adana, Şam, Haleb, Rakka ve Trablus vâlıleri bulunmaktadır ki, bunlar her dönemde Akşehir menzilinden beygir almak suretiyle istifade etmişlerdir.

Tablo : III
Çeşitli Tarihlerde İn'âm Hükümüyle Akşehir Menzilhânesi'nden Menzil
Beygiri Verilen Görevliler ve Beygir Sayıları

Menzil Beygiri Verilen Görevli	1706-1707 ¹⁷⁶ Senesi		1720-1721 ¹⁷⁷ Senesi		1729-1730 ¹⁷⁸ Senesi		1734-1735 ¹⁷⁹ Senesi		1766 Sene- si ¹⁸⁰	
	Kaç Defa	Kaç Adet	Kaç Defa	Kaç Adet	Kaç Defa	Kaç Adet	Kaç Defa	Kaç Adet	Kaç Defa	Kaç Adet
Adana Vâlisi	3	8	22	101	14	113	12	30	-	-
Ahmed Paşa	-	-	-	-	-	-	-	-	4	31
Bağdat Valisi Kethüdası	-	-	-	-	1	115	-	-	-	-
Baki Kulu	-	-	11	26	-	-	-	-	-	-
Bina Emîni	-	-	-	-	6	53	-	-	-	-
Boşnak Mehmet Ağa	1	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Bozkır Gümüşhan Emîni	-	-	-	-	-	-	-	-	1	60
Büyük Mirahor	-	-	8	27	-	-	-	-	-	-
Cebeci Başı	4	9	-	-	-	-	-	-	-	-
Dârü's-Sa'âde Ağası	19	61	-	-	-	-	26	123	3	20
Defterdar	24	67	11	97	15	44	27	91	-	-
Defterdâr Efendi Çukadârı	-	-	-	-	-	-	-	-	13	37
Dergâh-ı Ali Zâim Ağalar	-	-	-	-	-	-	-	-	10	140
Devlet Tatarı	-	-	-	-	-	-	-	-	86	269
Divan Çavuşu	-	-	26	68	7	28	-	-	-	-
Divan Tatarı	-	-	-	-	-	-	-	-	11	34
Emirü'l-Hâc	-	-	-	-	-	-	-	-	5	18
Emin Paşa Tâbi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	23
Gazze Valisi	-	-	8	84	-	-	-	-	-	-

¹⁷⁶ 6 Mayıs 1706-6 Mayıs 1707 / Rûz-ı Hızır 1118-Rûz-ı Hızır 1119, **D.MKF. 27920** (2 Rebî'ü'l-evvel 1119 / 6 Haziran 1707).

¹⁷⁷ 6 Mayıs 1721-6 Mayıs 1722 / Rûz-ı Hızır 1133-Rûz-ı Hızır 1134, **D.MKF. 28344**, s.17 (20 Zî'l-hicce 1134 / 1 Ekim 1722).

¹⁷⁸ 6 Mayıs 1730-1 Ağustos 1730 / Rûz-ı Hızır 1142-16 Muharrem 1143, **D.MKF. 28705**, s.12 (29 Safer 1143 / 13 Eylül 1730).

¹⁷⁹ 6 Mayıs 1734-6 Mayıs 1735 / Rûz-ı Hızır 1147-Rûz-ı Hızır 1148, **KK. 3036**, s.14, (2 Safer 1149 / 12 Haziran 1736).

¹⁸⁰ 6 Mayıs-9 Kasım 1776 / Rûz-ı Hızır 1190-Rûz-ı Kasım 1190, **C.NF. 1565**, s.9 (19 Şa'bân 1191 / 22 Eylül 1777).

Gedikli Zaim Ağa	-	-	-	-	16	151	52	574	-	-
Hac Müjdecisi	-	-	2	18	3	60	-	-	-	-
Halep Kapu Kethüdası	-	-	-	-	-	-	19	58	-	-
Halep Muhassılı	5	32	26	108	35	115	14	39	-	-
Halep Vâlisi	14	44	26	82	-	-	11	27	-	-
Han Kapu Kethüdası	6	16	-	-	-	-	-	-	-	-
Has Ağası	-	-	-	-	4	33	-	-	-	-
Hasan Paşa	15	43	-	-	-	-	-	-	-	-
Hünkâr Mirahoru	-	-	1	50	-	-	-	-	-	-
Hünkâr Silahşoru	5	23	13	124	11	258	17	240	-	-
İç-il Vâlisi	-	-	-	-	-	-	27	114	-	-
İç-il Vâlisi Çukadarı	-	-	-	-	9	22	-	-	-	-
İmrahor Ağa	2	12	-	-	-	-	-	-	-	-
Kabe Şerîfi	-	-	5	40	4	36	-	-	-	-
Kablelizade Çukadarı	-	-	-	-	21	85	-	-	-	-
Kapıcılar Başı	37	321	53	568	21	223	35	704	5	111
Kapıcılar Kethüdası	4	97	-	-	-	-	-	-	23	89
Kaptan Paşa	-	-	-	-	21	108	-	-	-	-
Kazasker	-	-	9	39	-	-	-	-	-	-
Kethüda Katibi Çukadarı	-	-	-	-	13	49	-	-	-	-
Kıbrıs Muhassılı	-	-	-	-	-	-	15	135	-	-
Kıbrıs Muhassılı Çukadarı	-	-	-	-	8	45	-	-	-	-
Kıbrıs Vâlisi	3	8	-	-	-	-	-	-	-	-
Kızlar Ağası	-	-	41	180	20	95	-	-	-	-
Konya Vâlisi	33	91	25	80	9	35	-	-	-	-
Kul Kethüdası Çavuşu	-	-	-	-	-	-	-	-	1	25
Maktuloğlu	-	-	44	183	-	-	-	-	-	-
Matbah Emîni	-	-	-	-	10	34	-	-	-	-
Mehmed Emin Ağa	-	-	-	-	-	-	8	78	-	-
Mehmed Paşa	4	68	-	-	-	-	-	-	-	-
Mısır Vâlisi	-	-	13	55	12	42	17	57	-	-
Mısır Şehir Ağası	-	-	-	-	1	80	-	-	-	-
Mimar Ağası	-	-	-	-	7	18	-	-	-	-
Nişancı Paşa	-	-	-	-	6	30	-	-	-	-
Polad Paşa	5	23	-	-	-	-	-	-	-	-
Rakka Valisi	-	-	-	-	17	57	-	-	-	-
Sadrazam Ağası	31	122	-	-	-	-	-	-	-	-
Sahib-i Devlet Ağaları	-	-	-	-	-	-	-	-	4	21
Sahib-i Devlet Çuhadârları	-	-	-	-	-	-	-	-	38	188
Sahibü'd-Devle Tâbii	13	67	-	-	-	-	-	-	-	-
Saka Başı	2	10	-	-	1	21	-	-	-	-
Sayda Vâlisi	13	30	20	47	-	-	14	37	-	-
Silahşor	11	83	-	-	-	-	-	-	-	-
Sultan Hekimbaşı	-	-	-	-	1	13	-	-	-	-

Sultan Kethüdâsı	-	-	-	-	16	53	14	47	-	-
Surre Emîni	-	-	3	49	1	21	2	101	-	-
Şam Vâlisi	28	70	30	116	22	107	30	95	4	22
Tarsus Vâlisi	-	-	-	-	-	-	17	54	-	-
Tersâne Emîni	-	-	-	-	-	-	12	44	-	-
Trablus Valisi	-	-	30	74	16	58	3	15	-	-
Türkmen Ağası	-	-	15	39	-	-	-	-	-	-
Vâlide Sultan Kethüdâsı	25	7	-	-	-	-	21	67	-	-
Vezir Ağası	59	208	147	753	67	478	85	629	-	-
Vezir Çuhadarı	45	126	28	103	20	165	37	172	-	-
Vezir Kethüdâsı	14	53	40	115	22	168	31	122	-	-
Vezir Silahşoru	-	-	8	42	-	-	9	99	-	-
Vezir Tâbii	-	-	-	-	17	168	-	-	-	-
Vezir Tatarı	-	-	51	117	44	118	79	228	-	-
Vezir Yeğeni	-	-	-	-	14	117	-	-	-	-
Yeniçeri Çavuşu	9	24	-	-	-	-	-	-	-	-
Yeniçeriler	-	-	20	87	14	59	25	146	-	-
Yusuf Paşa	8	28	-	-	-	-	-	-	-	-
Zâim Ağalar	-	-	-	-	-	-	-	-	3	37
Diğer	192	921	303	976	111	550	129	712	43	300
Toplam	634	2679	1039	4448	657	4075	788	4838	256	1435

În'âmât defterlerinden elde edilen bilgilere, Akşehir menzilhânesinden haberleşme amacıyla verilen beygirlerden ayrı olarak, az da olsa, hazîne nakline memur olan görevlilere de beygirler verildiği görülmektedir. Bu kayıtlara göre: 6 Mayıs 1721-6 Mayıs 1722 tarihleri arasında Akşehir Menzilhânesi'nden, Mısır hazînesini merkeze nakleden görevlilere 10, Kıbrıs hazînesini sevk edenlere ise 3 adet menzil beygiri verilmiştir¹⁸¹. Yine Akşehir Menzilhânesi'nden 6 Mayıs 1732-2 Ağustos 1732 tarihleri arasında Payas tarafından gelen hazîne için 40 adet, Haleb'den gelen hazîne için 14, Humus taraflarından gelen hazîne için 26, İç-il ve Sayda taraflarından gelen hazîne için ise 15 adet menzil beygiri sağlanmıştı¹⁸². 6 Mayıs-9 Kasım 1776 tarihleri arasında hazîne için Urfa'ya giden Sâhibü'd-devle çukâdarına 15, Şugur'a giden Za'im Halil Ağa'ya 30, yine Konya üzerinden hazîne ile İstanbul tarafına giden Ahmed Paşa'nın silahdârı Süleyman Ağa'ya da 20 adet menzil beygiri verilmiştir¹⁸³.

¹⁸¹ 6 Mayıs 1721-6 Mayıs 1722 / Rûz-ı Hızır 1133-Rûz-ı Hızır 1134, **D.MKF. 28344**, s.17 (20 Cemâziye'l-evvel 1134 / 8 Mart 1722).

¹⁸² 6 Mayıs 1731- 14 Ağustos 1731 / Rûz-ı Hızır 1143-10 Safer 1144, **D.MKF. 28873** (17 Safer 1145 / 9 Ağustos 1732).

¹⁸³ 6 Mayıs 1776-9 Kasım 1776 / Rûz-ı Hızır 1190-Rûz-ı Kasım 1190, **C.NF. 1565**, s.1-9 (19 Şa'bân 1191 / 22 Eylül 1777).

C-Akşehir Askerî Menzili

Akşehir askerî menzili, haberleşme amaçlı kullanılan ve şehir merkezinde olan menzilhânenin aksine, şehir dışında, büyük orduların konaklayabileceği ve su kaynakları bol olan bir mekânda tespit edilmiş olmalıdır.

Askerî amaca yönelik hizmet veren menzil sisteminin önemli noktalarından biri olan Akşehir Menzili, seferin yönüne göre, gerektiğinde menzil sorumluluklarını yerine getirmekle mükellefti. Bu menzil, kendinden bir önceki menzil olan İshaklı Menzili'nden 5 saat uzaklıktadır¹⁸⁴. Revan Seferi esnâsında 8¹⁸⁵, Bağdat Seferi esnâsında ise 4 saatte aşılacak¹⁸⁶ İshaklı-Akşehir yolu oldukça iyi durumdadır. Ayrıca bu yol boyunca bazı yerlerde su kaynakları bulunur. Akşehir'e girişte Sultan Dağı'nın etekleriyle birlikte bağlık ve bahçelik alanlar başlar¹⁸⁷. Akşehir Menzili'nin destek alanı¹⁸⁸ Ankara Sancağı'na tâbi' Bacı, Yabanâbad, Şorba, Murtazaâbad; Akşehir Sancağı'na tâbi' Akşehir ve Hamid Sancağı'na tâbi' Gölhisar kazâlarından oluşmaktadır¹⁸⁹.

Farklı yüzyıllarda yapılan şark seferlerinde Osmanlı ordusu Akşehir'e uğramış ve burada konaklamıştır. Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Şah İsmail üzerine yürürken ordusu ile Akşehir'de 7 gün istirahat etmiştir¹⁹⁰. Yine Yavuz Sultan Selim, 1516 yılında Mısır'a giderken ordusu ile Akşehir'de bir gece konaklamıştır¹⁹¹. Kânûnî Sultan Süleyman'ın İran Seferleri (1534-1548) esnâsında

¹⁸⁴ D.MKF. 27453, s.1 (1048 / 1638-39).

¹⁸⁵ Nezihi Aykut, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzihnâmesi", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.34, İstanbul 1984, s.207. Süheyl Ünver, "Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi", *Bellefen*, C.XVI, S.61, Ankara 1952, s.552'de bu mesâfenin 5 saatte alındığını belirtmektedir.

¹⁸⁶ Sahillioğlu, s.58; Ünal, s.232'de 5 saatte geldiğini belirtmektedir. Ordunun İshaklı-Akşehir arasındaki yolu Revan Seferinde 8, Bağdat Seferinde 4 saatte almasının sebebi, seferlerin düzenlendiği tarihlerle alakalı olmalıdır. Revan Seferi sırasında İstanbul'dan 20 Mart 1635 tarihinde hareket edilmiş ve 23 Nisan 1635'de Akşehir'e gelinmiştir. Bağdat Seferi esnasında ise 5 Mayıs 1638'de İstanbul'dan hareket edilerek, 17 Haziran 1638 tarihinde Konya Menziline ulaşılmıştır. İki seferin tarihlerine dikkat edilecek olursa, birisi Mart ve Nisan ayları, diğeri de Mayıs ve Haziran aylarıdır. İlkbahar'da mevsimin yağışlı olmasından dolayı, yolların çamurlu ve bozuk olması sebebi ile aynı yol farklı saatlerde kat edilmiştir.

¹⁸⁷ Sahillioğlu, s.58.

¹⁸⁸ Burada destek alanından maksat, menzile nüzul ve sürsât zahîresini götürmekle mükellef olan kazâlardır.

¹⁸⁹ Güçer, s.190.

¹⁹⁰ 19 Mayıs 1514'te Akşehir Menzili'ne gelen Osmanlı ordusu 26 Mayıs gününe kadar burada konaklamıştır. *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, (Yay. Haz. Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, Seri no: 73, (Tarihsiz), s.63-64.

¹⁹¹ *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s.96.

Akşehir'den geçilmiş ve 1548'de ordu burada iki gün kalmıştır¹⁹². IV. Murad'ın doğuya yapmış olduğu Revan (1635)¹⁹³ ve Bağdat (1638)¹⁹⁴ seferlerinde ordu Akşehir'e uğramıştır. Revan Seferi esnâsında Akşehir menziline bir geceden fazla kalmayan ordu¹⁹⁵, Bağdat Seferi sırasında iki gün konaklamıştır¹⁹⁶.

Askerî menziller, ordunun konaklama yerleri olmanın yanı sıra, iâşe ve ikmâl maddelerinin hazır bulundurulduğu mekânlardı. Akşehir Menzili'nin ordunun iâşe ve ikmâlî için kullanıldığına dâir iki değişik kaynaktan elde edilen bilgiler aşağıda iki ayrı tablo hâlinde verilmiştir. Bunlardan ilki 1638'de diğeri de 1730'da düzenlenen iki Şark Seferi sırasında değişik kazâlardan toplanan ve Akşehir Menzili'nde hazır bulundurulan iâşe ile ilgilidir.

Tablo : IV
1638 Şark Seferi İçin Akşehir Menzili'ne Teslim Edilen Arpa ve Ekmek Miktarı¹⁹⁷

Teslimatı Yapan Kazâlar	Arpa Tahsilat (Kile)			Ekmek Tahsilat (Adet)			
	İstenen miktar	Teslimât		İstenen Miktar	Teslimât		Teslim Edilmeyen
		Aynen	Nakden		Aynen	Nakden	
Akşehir	2.000	1.889	111	20.000	20.000	-	-
Bacı	400	400	-	3.000	3.000	-	-
Yörük Ankara	600	594,5	5,5	3.000	1.080	-	1920
Şorba	600	600	-	6.000	4.800	-	1200
Murtazaâbad	600	600	-	6.000	6.000	-	-
Göhlisar	1.300	1.297	3	6.000	4.376	664	960
Toplam	5.500	5.380,5	119,5	44.000	39.256	664	4.080

Tabloda da görüldüğü gibi 1638 senesinde düzenlenen Bağdat Seferi sırasında çeşitli kazâlardan toplanmak ve Akşehir menziline hazır bulundurulmak üzere 5.500 kile arpa ve 44.000 adet ekmek istenmiştir. Bu istenen yiyeceklerden 5.380,5 kile arpa aynen teslim edilmiş, geriye kalan 119,5 kile arpanın ise ücreti nakden ödenmiştir. İstenen 44.000 adet ekmekten 39.256 adedi aynen,

¹⁹² Matrakçı, s.64.

¹⁹³ Ünver, s.552; Aykut, s.207.

¹⁹⁴ Sahillioğlu, s.58; Ünal, s.232.

¹⁹⁵ Ünver, s.552; Aykut, s.207

¹⁹⁶ Sahillioğlu, s.58; Ünal, s.232. Akşehir menziline toplanması emredilen sürsât miktarı için bkz. Güçer, s.190.

¹⁹⁷ Bu tablodaki veriler Güçer, s. 215'ten alınmıştır.

664 adedinin de parası nakden teslim edilmiştir. Ancak 4.080 adet ekmeğin teslim edilmediği görülmektedir.

1730’da yapılan Şark Seferi için ise Akşehir Menzili’nin de aralarında bulunduğu Üsküdar’dan Haleb’e kadar olan menzillerde zahîre toplanması emredilmiştir¹⁹⁸. Bunun üzerine civâr kazâ ve nâhiyelerden getirilen zahîre ve ihtiyaç maddeleri Akşehir Menzili’nde depolanmıştır. Bu maddelerden bazılarının cins ve miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo : V
1730 Şark Seferi İçin Akşehir Menzili’nde Hazır Tutulan
İâşe ve İkmâl Maddeleri

	Şa’ir (Arpa) Kile	Dakîk (Un) Kile	Dakîk-i Has (Has Un)Kile	Saman Kantar	Hattab (Odun) Araba
Rıza Bozkurt’a göre ¹⁹⁹	16.000	2.200	200	4.000	600
Hasan Ağa’nın muhâsebe defterine göre ²⁰⁰	16.640	2.525	216	4.287	650

Tablo : V’de de görüldüğü üzere Hasan Ağa’nın muhâsebe defterinde kayıtlı olan iâşe maddelerinin miktarları ile Rıza Bozkurt’un vermiş olduğu miktarlar arasında küçük farklar mevcuttur. Bu farklar, muhtemelen Rıza Bozkurt’un küsurâtı vermemiş olmasından veya Hasan Ağa’nın sorumluluğunda olan ambarlardaki stoklardan kaynaklanmış olmalıdır. Akşehir Menzili’nde hazır bekleyen bu iâşe ve ikmâl maddeleri 1734 senesine kadar menzilde bekletilmiş, bu esnâda 16.640 kile şa’irin (arpa) 800 kilesi, 4.287 kantar saman, 650 araba hattab (odun) ve 330 araba kiyâhın (ot) tamamı çürümüş veya zâyî’ olmuştur²⁰¹.

D-Akşehir Hac Menzili

Akşehir, hacıların kullanmış olduğu Anadolu’nun Sağ Kol güzergâhı üzerinde bulunuyordu. Bunun yanı sıra gerek konumu itibâriyle, gerekse hacıların

¹⁹⁸ Halaçoğlu, **Menziller**, s.172.

¹⁹⁹ Bu tablodaki veriler için bkz. Bozkurt, s.38.

²⁰⁰ Hasan Ağa, dergâh-ı âli gediklilerinden olup, 1734 senesine kadar Akşehir ve Argıtıkula (Argıt Hani) menzillerinin mübâşiri olarak görev yapmıştır. **D. MKF. 28820**, s.1 (1 Safer 1147 / 3 Temmuz 1734).

²⁰¹ **D. MKF. 28820**, s.1 (1 Safer 1147 / 3 Temmuz 1734).

ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri alt yapıya sahip büyük bir yerleşim yeri olmasından dolayı hacıların uğradığı, konakladığı ve alış-veriş yaptıkları bir merkezdi.

Akşehir hac menzili, İstanbul'dan hareket eden bir hac kafilesinin konakladığı on üçüncü menzil idi²⁰². Akşehir'de bulunan hac menziline kendinden önceki menzil olan İshaklı Menzili'ne mesâfesi ortalama 5 saat²⁰³, kendinden sonra gelen Ilgın menziline ise 9 saattir²⁰⁴. İshaklı-Akşehir arasındaki oldukça düz olan yol üzerinde hacıların ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri birçok su kaynağı mevcut olduğu gibi²⁰⁵, ferah bir alan üzerinde kurulan Akşehir'in suyu bol ve içmek için de oldukça uygundur²⁰⁶. Hacılar, mamur ve gösterişli bir yerleşim olan Akşehir'in çarşısında ihtiyaç duyabilecekleri her türlü maddeyi bulabilirlerdi.

Hac menzilleri hakkında bilgi veren Nehceti'l-Menâzil'de Akşehir: "Bir vâsi' sahrada akarsuyu bağ bağçeli cevâmi' ve hânât ve esvâk ve mahallâtı hâvî bir kasabadır üç câmi' vardır biri Sultân Süleymân biri Sultân Alâeddîn ve biri Hasan Pâşâ'nındır ve beş hamamı vardır ve Baştekye nâm mahalli bî-nazîr mesiregâhdır nice sedker üstleri çimen ve her seddin kenârında mîzâblar (oluk) vaz' olup hir birilerinden sular cereyân eder tekye-i mezbûrede Mevlevî dervîşhânı 'âyin-i Mevlevî icrâ ederler sekizyüz on yedi târîhinde Sultân Muhammed Hân feth etmiştir Hoca Nasreddîn ve Şeyh Mahmûd Hayrân ve Neccârî Dede ve Ni'metullah Velî İnhacuvânî ve Ahî Evren ve Kürd Emîr merâkidi ziyaretgâhdır mülûkdan biri şehir-i merkûma uğrayıp beyaz şükûfenin (çiçek) kesretini gördükde Akşehir ta'bir etmekle öyle kalmıştır Sultân Murâd Hân-ı râbî' Bağdâd'a giderken letâfet-i havasından nâşî bir kasır binâ etmiştir livâsı nefis-i Akşehir'dir ve kurbunda bir göl vardır semek sayd olunur (balık

²⁰² Anonim, **Menâzilü'l-Hâcc ve Mesâfetü'l-Fecc**, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, yazma no: 241, vrk. 51b.

²⁰³ Mustafa Sanaî, **Menâzilü'l-Hâcc ma'a Menâsiki'l-Hâcc**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, yazma no: 2917, vrk. 4a'da ve Armağan, s.86'da bu mesafe 5 saat olarak verilmektedir. İlgürel, s.118'de ise bu mesâfenin 6 saat olduğunu kaydetmektedir. Fakat İbrahim Altan ise bu mesâfenin 4,5 saat olduğunu ifade eder. "Hacc Yolunun Konya Menzilleri", **Yeni İpek Yolu**, S.106, Konya 1996, s.46. Bu mesafe **Nehceti'l-Menâzil**'de 8 saat olarak verilmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, yazma no: 105, vrk. 26b.

²⁰⁴ Anonim, **Menâzilü'l-Hâcc ve Mesâfetü'l-Fecc**, vrk. 51b; Anonim, **Menâzilü'l-Hâcc**, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişâh Sultan, yazma no: 150/m, vrk. 69b; Armağan, s.86; İlgürel, s.118'de ise bu iki menzil arasında 10 saat olarak göstermektedir. Altan da s. 46'da "...onbir saatlik yoldur on saatte dahi varılmak mümkündür..." demektedir.

²⁰⁵ Altan, s.46.

²⁰⁶ Ekrem Kâmil, s.32.

avlanır) Akşehir ile Ilgun beyninde Arkıdhanı nâmıyla birkaç büyütu hâvî bir sagîr karye vardır²⁰⁷ şeklinde anlatılmaktadır. Ayrıca bazı kaynaklarda da mükellef hanları, çarşısı, câmi-i şerîfî ve latîf kaymağı olan cevizlik bir yer olarak tarif edilerek, şehirde Hoca Nasreddîn'in medfûn bulunduğu ve mutlaka ziyaret edilmesi gerektiği kaydedilmektedir²⁰⁸.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde menzil deyince ilk akla gelen, devletin resmî posta teşkilâtı olmuştur. Ancak bu tabirle sadece haberleşme amaçlı kullanılan menziller kast edilmemiş, aynı zamanda askerî menziller ile hac menzilleri de kastedilmiştir. Fakat, menzil kavramının farklı bir çok organizasyonu tanımlamak için kullanılması, bu teşkilât üzerinde yapılan araştırmalarda, değişik amaçlar için kullanılan menzillerin birbirine karıştırılarak, aynı teşkilâtmiş gibi değerlendirilmesine sebep olmuştur. Meselâ haberleşme menzilleri ile askerî menzillerin aynı isimle anılması, bu iki menzil sisteminin birbirine karıştırılması ve tek bir sistemmiş gibi algılanması sonucunu doğurmuştur. Halbuki aynı isimle anılmalarına rağmen bu sistemler gerek organizasyonları, gerekse kuruldukları yerler ve fonksiyonları açısından birbirilerinden farklıdırlar. Haberleşme menzilleri anayol güzergâhları üzerinde kurulup, devletin taşra ile olan irtibatını sağlarken, askerî menziller sefer yönüne göre, yerleşim yerlerinin dışına, ordunun konaklayabileceği, su ve diğer ihtiyaçlarının karşılanabileceği uygun yerlerde tespit edilmişlerdir. Hac menzilleri ise Anadolu'nun Sağ Kol güzergâhı üzerinde hacıların konaklayıp, ihtiyaçlarını karşılayabileceği ve daha çok da yerleşim yerlerinde oluşturulmuşlardır. Osmanlı döneminde stratejik ve önemli bir yol güzergâhı üzerinde bulunan Akşehir'de, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, hem haberleşme ve hac menzili hem de askerî menzil mevcûttu. Akşehir haberleşme menziline kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu dönemde düzenli bir biçimde hizmet vermiştir. Bunun yanında değişik zamanlarda doğuya düzenlenen savaşlarda, ordu birçok kez Akşehir'de durarak, iâşe ve ikmâlini burada yapmıştır. İstanbul'dan çıkarak Eskişehir, Akşehir, Konya, Adana ve Halep yoluyla Mekke-Medine'ye kadar ulaşan Anadolu'nun Sağ Kol güzergâhını kullanan surre alayları ile hacı kabileleri de Akşehir'de konaklayarak, şehrin değişik yerlerinde ve yapılarında ihtiyaçlarını gidermişlerdir.

²⁰⁷ *Nehcetü'l-Menâzil*, vrk. 26b-27b.

²⁰⁸ Anonim, *Menâzilü'l-Hâcc ve Mesâfetü'l-Fecc*, vrk. 51b ; Mustafa Sanaî, *Menâzilü'l-Hâcc ma'a Menâsiki'l-Hâcc*, vrk. 4a-4b; Anonim, *Menâzilü'l-Hâcc*, vrk. 69b.

OSMANLI DEVLETİNDE ANA YOLLAR

